

„Falusi képeskönyv” – népies témájú fotográfiai az *Új Időkben*

„A fénykép értékét az adja, hogy információt nyújt. Felvilágosít arról, ami van: leltárt készít. A kém, meteorológus, a halottkém, a régész és az információval foglalkozó más szakemberek számára felbecsülhetetlen érték a fénykép. Azokban a helyzetekben viszont, amelyekben az emberek többségének van dolga a fényképpel, informatív értéke fiktív. A fényképtől kapható információ a kultúrtörténetnek abban a pillanatában válik igen fontossá, amikor már mindenki jogot formálhat arra, hogy hírekhez jusson. A fényképet sokáig olyan tájékoztatási eszköznek tekintették, amely azokhoz szól, akik nem egykönnyen szánják rá magukat az olvasásra.”¹

Tanulmányomban² az alapvetően konzervatív beállítottságú *Új Idők* című szépirodalmi képes hetilapban (1894–1949) az 1925-től³ megjelent, a korszak új fényképezési mozgalmának eredményeként létrejött, úgynevezett „magyaros” stílust képviselő fotográfusok által készített, népies témájú fotókat és azok sajtóhasználatát mutatom be. Az 1930-as évek elejére egyre népszerűbbé váló, a népi életet idillikusan, zsánerszerűen ábrázoló, magukat a „magyaros” stílus képviselőinek tartó fotográfusok képeit rendre közölték a hetilapban. A kitüntetett és adott esetben kevésbé ismert néprajzi helyszíneken készült fotográfiai többségét a kép hangulatát tükröző címmel és a fotós megjelölésével közölték. Mivel a hetilap nem minden esetben tüntette fel a felvétel készítésének helyszínét, ezért a vidéken készült „magyaros” stílusú fotográfiát őrző két legnagyobb fotógyűjteményt, a Néprajzi Múzeum és a Magyar Fotográfiai Múzeum fotóanyagát hívtam segítségül az adatok pontosításához. Tanulmányom háttérét az az összesített lista adja, melyet a két múzeumban őrzött, illetve más fórumokon is publikált felvételek alapján készítettem: a sok esetben hiányzó helyszínek és a téma pontos megjelölésével. Az *Új Idők* bemutatása és abban a „magyaros” fotográfia használá-

¹ Sontag 2007: 37.

² Köszönöm Tóth Balázs Zoltánnak és Baki Péternek a Magyar Fotográfiai Múzeum „magyaros” vonatkozású fotóanyag áttekintésének lehetőségét; Kiscsatári Mariannak a Nemzeti Múzeum Fényképtárában való kutatási segítséget. A viseletek beazonosításával kapcsolatban Lackner Mónika segítségét. Fejér Zoltánnak a Dulovits-fotóhagyaték vonatkozó anyagának előkeresését és a megtekintés lehetőségét. Sz. Tóth Juditnak a Szentendrén őrzött, csömöri Vadas Ernő fotókhoz való hozzáférés biztosítását. A csömöri viselettel, helytörténettel kapcsolatos bizonytalanságaim megoldásában Szabó Erzsébet (Szlovák Nemzetiség Önkormányzat, Csömör) és Sipos Tamás (helytörténész, Csömör) munkáját.

³ A „magyaros” stílusú fotográfia sajtómegjelenése 1925-re tehető (erről bővebben Albertini 2012a, 2012b).

latának rövid áttekintése után a lap népies témájú fotóit, majd ezen belül a Csömörön készült felvételeket vizsgálok részletesen.

AZ *ÚJ IDŐK* ÉS A „MAGYAROS” STÍLUSÚ FOTOGRÁFIÁK

„Szórakoztatni és gyönyörködtetni akarjuk önöket írással és képekkel, amelyekhez az anyagot első sorban abból a világból merítjük, amely önöket leginkább érdekli: a magyar társasélet világából. Nem az a mi célunk, hogy képes lapot indítsunk, amely tartalma és pompája tekintetében fölülmúlja a többi; egész igyekezetünk csak oda irányul, hogy az *Új Idők*nek megfelelő lapot adjunk a magyar család kezébe. A magyar család is *Új Időket* él, amióta arra a feladatra vállalkozott, hogy magyar társas-életet szervezzen. Ezt a feladatát csak úgy teljesítheti, ha a régi időkbeli öröklött nemzeti tőkéjét, faji sajátosságait, hagyományait, hajlamait és tehetségeit teljesen beleilleszti az *Új Idők* modern keretébe és alapjává teszi a speciális magyar műveltségnek. Az igazi, az élő irodalom és művészet részint vezeti, részint követi ezt az átalakulást. Mi, mint újság, ezt az irodalmat és ezt a művészetet akarjuk ápolni és olvasóinkkal megismertetni, olyan formában, hogy ne jusson eszébe senkinek irigyelni azokat a külföldi irodalmakat, amelyek egy régi, megállapodott, és nekünk idegen világ életével foglalkoznak. [...]”⁴

Ez a köszöntő, egyúttal irányadó szöveg olvasható az *Új Idők* első példányában a szerkesztő tollából. A lapot 1894 decemberében a korszak egyik legnagyobb kiadóvállalata, a Singer és Wolfner indította el. A hetilap szerkesztésével Herczeg Ferencet (1863–1954)⁵ bízták meg. Herczeg korának egyik népszerű írója, színmű- és újságírója volt, az *Új Idők* számos munkáját közölte, szerkesztői feladatát 1944-ig látta el.

Az *Új Idők* fejlécén a szépirodalmi, művészeti és társadalmi képes hetilap megnevezés szerepelt, elsősorban irodalmi (kulturális) hetilapnak számított,⁶ emellett hetente tudósított a nagyvilág, a hazai társasági és színházi élet eseményeiről is. A beharangozóból egyértelmű, hogy az olvasóközönséget a fővárosi és vidéki, polgári értékrendet követő családok jelentették, olvasnivalót kínálva minden korosztálynak. A lap előfizetőire vonatkozóan Albertini Béla a következő megállapítást teszi: „A lap olvasóira az *Új Idők* barátai című, éveken át rendszeresen megjelent névsorokból lehet valamelyest következtetni. E listákban azok szerepeltek, akik új

⁴ Herczeg 1894.

⁵ Herczeg Ferencről: Gazdag – P. Müller 2014.

⁶ Az *Új Idők*ben Herczeg Ferenc írásain kívül Tömörkény István, Bródy Sándor, Ambrus Zoltán, Radnóti Miklós, Kassák Lajos, majd Szabó Lőrinc, Harsányi Zsolt, Csathó Kálmán, Zsigray Julianna, Benedek Marcell, Márai Sándor, Fekete István írásai is rendre megjelentek. Emellett folytatásos formában például Gárdonyi Géza, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán regényei is helyet kaptak a lapban.

előfizetőt, előfizetőket szereztek a lapnak. Ha lehet hinni a lakóhely nélküli felsorolásnak, a lap »barátai« főként nők, nagy számban asszonyok voltak.”⁷

A felütésben olvasható célok a vizsgált időszakban is képviseltették magukat: a lap nagy hangsúlyt helyezett az irodalmi művek közlésére, a hazai társas élet eseményeinek bemutatására. A nyomdatechnikai változások és a sajtóval szembeni elvárások miatt az *Új Idők* (is) egyre nagyobb számban közölt hazai fotósoktól származó fényképfelvételeket. Ezen belül – mint ahogy majd bemutatjuk – a „magyaros” stílusú fotográfia technikai újításával és témáival a lap célkitűzésnek megfelelően a külföldihez mérten magyar sajátosságokat, a nemzeti értéként definiálható egyedi és különleges magyar tájakat, városokat és vidéki életet mutatta be.

A hetilap irodalmi közlései, rovatai a korszak főbb eseményeinek kritikusan kezelendő forrását adhatják.⁸ Az általam vizsgált, 1925-től a lap megszűnésig terjedő időszakról átfogó, sajtótörténeti munka nem született. A fotográfia „magyaros” stílusú képviselőinek meghatározó fórumaként több, a korszak fotótörténetével vagy alkotójával foglalkozó írásban szerepet kap az *Új Idők* is.⁹

A hetilap, a modern korhoz igazodva, a kezdetektől nagy hangsúlyt helyezett a fényképek közlésére. 1929-ben a lap fotókkal kapcsolatos személetben változás történt: a művészi képek alkotóinak nevét a korábbihoz képest minden esetben feltüntették, illetve ekkortól kapott képes címlapot a hetilap.¹⁰ Az olvasók számára az eligazodást megkönnyítendő, egyúttal a fotók hangsúlyát mutató, félévente regiszterben közzétették az aktuális évben közölt képek listáját. A kiadvány szerkesztői az alábbi kategóriákba sorolták a felvételeket: borítékkép,¹¹ arckép, színházi képek, művészi és kultúrtörténeti képek,¹² művészi képek, időszerű képek, képek a nagyvilágból, divatképek és divatcikkek, kézimunkaképek. Az ekkoriban újszerű, sajátosan magyarnak mondott fotográfiai irányzat, a „magyaros” stílus képviselőinek felvételei leginkább az időszerű képek, művészi képek kategóriába sorolva jelentek meg.

Mi a „magyaros” stílusú fotográfia, miért van létjogosultsága ezen belül a népies témájú képek vizsgálatának? Az 1920-as évek közepére formát öltő, aranykora (1930-as évek) után az 1950-es évekre kifulladású „magyaros” stílusú fotográfia születésének, általános jegyeinek meghatározása és értelmezése fontos kérdés volt a korszak fotográfiai szaksajtójában. A műfaj művelői, a fotográfusok is bekapcsolódtak a vitába, a korabeli szaksajtó (*Fotóművészeti Hírek*, *Fotóművészet*, *Fotó*) tanulmányozása erre számos példát kínál. Az elmúlt két évtizedben több, a „magyaros” stílus formanyelvét és témaválasztását értelmező írás született.

⁷ Albertini 2012a: 11.

⁸ Kádár Judit könyvében az *Új Idők* egy korszakának, az első világháború alatti megjelenéseket vette számba és összegezte (Kádár 2018).

⁹ A teljesség igénye nélkül például: Albertini 2012a, 2012b; Baki 2011; Farkas 2006; Fejér 2003; Kincses 2001; Szarka 2011.

¹⁰ Fejér 2003: 77.

¹¹ A címlap korabeli elnevezése.

¹² Ezek között általában festményekről készített reprodukciókat közöltek.

Átfogóan, a stílus kialakulását, működését és utóéletét részletesen elemzi Kincses Károly *Mítosz vagy siker? A magyaros stílus* című könyvében.¹³ Tanulmányomban Albertini Béla írásmódját követve,¹⁴ a „magyaros” (idézőjellel) stílust használom. Az irányzat jellegzetességét a fotótechnikai újítások és új képi tematikák adták. Ezen kettősség együttesen teremtette meg a „magyaros” stílus kategóriát. Technikailag a sajátos beállítások, az ellenfény, a tükörfényezett nagyítások jelentettek újdonságot, tematikailag az idealizált vagy idillikus magyar tájak, városok, és nagy számban képviseltették magukat a folklorisztikus, néprajzi zsánerképek is.

Az amatőr fotómozgalommal¹⁵ karöltve az új irányzat szellemében született fotók 1925-től,¹⁶ szinte születésük pillanatától elárasztották a korabeli sajtót, a különféle fórumokon megjelent fotók átfogó számbavétele ez idáig nem történt meg. A feldolgozott szakirodalom¹⁷ alapján megállapítható, hogy az *Új Idők* az 1920-as évek második felétől a „magyaros” stílusú fotográfiák egyik legfontosabb megjelenési helyét biztosította. A „magyaros” felvételek kiállításokon szerepeltek, készítőik nemzetközi díjakban részesültek. A stílus aranykorát az 1925-től az 1930-as évek végéig tartó időszak jelentette.¹⁸ Ami az *Új Idők*ben megjelent fotókat illeti, azoknak Baki Péter a sajtó és a fotográfia kapcsolatáról szóló disszertációjában külön fejezetet szentelt.¹⁹ Emellett Farkas Zsuzsa a *Fotóművészet*ben publikált cikkében számba vette a hetilapban megjelent „magyaros” stílusú fotográfiákat.²⁰ Farkas Zsuzsa összesítése alapján 1920 és 1945 között mintegy 5500 művészi (vagyis nem riportkép vagy színházi, társasági eseményt és divatcikket ábrázoló felvétel) fotográfia került az *Új Idők* olvasói elé. Ezek közül 2500 kép reprodukció vagy műtárgyat ábrázolt, az 5500 publikált fénykép közül körülbelül 1500 tétel sorolható a „magyaros” stílusú fotográfiák közé. Farkas Zsuzsa áttekintése alapján a stílus képviselői közül a legnagyobb számban Dulovits Jenő, Vadas Ernő és Szöllőssy Kálmán képeit jelentette meg a hetilap.²¹ Az 1920-as évek második felétől az 1930-as évek végéig sűrűn publikált Kerny István és Kankowszky Ervin is.²² Az 1930-as évek végétől Szendrő István

¹³ Kincses 2001.

¹⁴ Albertini 1912a: 105.

¹⁵ Az amatőr mozgalomba bekapcsolódók (hivatásos fotóművészek vagy más keresettel rendelkezők) az esztétikai fotókészítés mellett tették le voksukat, folyamatosan képezték magukat, előadásra jártak, szakasajtót olvastak és írtak, a szervezet életébe aktívan bekapcsolódtak (Kincses 2001: 48–49).

¹⁶ A konkrét időpontról bővebben: Albertini 2012a, 2012b.

¹⁷ Például: Albertini 2012a, 2012b; Baki 2011; Farkas 2006; Fejér 2003; Kincses 2001; Szarka 2011.

¹⁸ Kincses 2001: 6–14.

¹⁹ Baki 2011: 77–93.

²⁰ Farkas 2006.

²¹ Dulovits Jenő (434 fotó), Vadas Ernő (409 fotó) és Szöllőssy Kálmán (194 fotó) (Farkas 2006).

²² Kerny István (81 fotó) és Kankowszky Ervin (19 fotó) – Farkas 2006 és Baki 2011: 89 adatai alapján. Kerny István postai alkalmazottként dolgozott. Kankowszky Ervin banktisztviselő volt, emellett képügynökséget is működtetett (Baki 2003). Kankowszky Ervinről: Kerny 1943, Kerny Istvánról: Kankowszky 1944.

és Járai Rudolf is lehetőséget kapott a megjelenésre.²³ Az *Új Idők*ben publikáló fotográfusok a Magyar Amatőrök Országos Szövetsége (MAOSZ, 1905-től) és az Egyesült Magyar Amatőrfényképezők Országos Szövetsége (EMAOSZ 1937-től, fúzió a MAOSZ-szal) tagjaiként jól ismerték egymást, adott esetben együtt jártak fotózni. Albertini Béla a magyaros stílusú fotók sajtómegjelenésének kezdetét taglaló írásában több példát hoz az *Új Idők*ben 1925-ben publikált fotókból.²⁴ Az egyes, a későbbiekben bemutatásra kerülő népies témájú felvételeket készítő fotográfusok munkásságának összegző értékelésekor Fejér Zoltán Dulovits Jenő,²⁵ valamint Szarka Klára Vadas Ernő²⁶ *Új Idők*kel való kapcsolatáról is írt. Szarka Klára megállapítja, hogy az *Új Idők*ben a cikkekhez nem feltétlenül kapcsolódó, művészi jellegű, „magyaros” fotók önmaguk értékéért szerepeltek, nagy számban jelenhettek meg – összevetve a korabeli hasonló hetilapjaival. Megállapítható, hogy az *Új Idők* a „magyaros” stílusú fotográfia és azon belül annak számos képviselőjének meghatározó fórumát jelentette.

„Az *Új Idők*et a fotótörténeti elemzésekben nem úgy tartjuk nyilván, mint egy olyan hetilapot, amely a modernizmust tűzte volna zászlajára. És ez a megállapítás igaz is, hiszen a lap története során, amikor fotóművészeti alkotásokat adott közre, leginkább a festészeti hagyományokhoz kötődő fotográfiát részesítette előnyben, illetve az olyan alkotásokat, melyek az úgynevezett magyaros stílushoz tartoztak. Ennek sem csupán esztétikai okai voltak, hanem a lap olvasótáborára jellemző, elsősorban konzervatív szemléletnek kellett megfelelniük.”²⁷

Az idesorolható fotók jelentős részét teszik ki azok a felvételek, melyek a stílus egyik meghatározó témáját, a falusi életet, kiemelten a viseletet mutatják be. A továbbiakban az ebbe a kategóriába sorolható fotókat tekintem népies témájú felvételeknek.

NÉPIES TÉMÁJÚ „MAGYAROS” FOTÓK AZ ÚJ IDŐKBEN

A „magyaros” stílus egyik jellegzetes, de nem kizárólagos ismertetőjegye, témája a falusi (idilli) élet, a mutatósabb viseletek és szokások megörökítésére. A falu mint fotóművészeti téma felfedezése részben a trianoni békeszerződés után megváltozott utazási feltételek, a nemzeti identitás és párhuzamosan egy új, sajátosan magyar stílusú fotóművészeti téma megteremtésének kérdése körül keresendő. Ennek megértéséhez érdemes a „magyaros stílus” sokat idézett úttörőjének, Balogh Rudolfnak a visszaemlékezését elővenni:

²³ Szendrő István (76 fotó) és Járai Rudolf (61 fotó) (Farkas 2006).

²⁴ Albertini 2012a, 2012b.

²⁵ Fejér 2011: 74–80, 106–107.

²⁶ Szarka 2011.

²⁷ Baki 2011: 85.

„[...] abban az időben rajtunk is erőt vett az internacionális fotókór. És mert abban pittoreszk hatások érvényesültek, mi magunk is úgy csináltuk. Azonban kezdtük észrevenni, hogy nem ez az igazi fotográfia, legalább is nem ez a magyar fotográfia útja. Nem találtuk benne saját magunkat. A sok mesterkéltné festői folthatás után világosságra, fényre és természetességre vágyakoztunk. Megcsömörlöttünk a várostól, mely összehatásában szintén internacionális mázttal hazudott magára, [...] felkerekedtünk, hogy a magyar falu, a magyar táj és a magyar fajta napsugaras világában találjuk meg a magyar fényképezés igazi témakörét. Nem mondom, az elején megszáditettek minket is a néprajzi érdekességek, a sok ünneplő köntös között elsikkadt a lélek, de ez nem tartott sokáig. A magyar fajta sajátos egyéniségét, természetes báját akartuk képbe foglalni, a magyar táj varázslatos szépségét megcsillogtatni a fény és árnyék különös játékában. Látod, valahogy így született a magyar stílus! Aztán kezdtek rákapni a többiek is. S mire észrevettük magunkat, tele volt az egész világ a magyar stílus dicséretével.”²⁸

A néprajzi téma nem kizárólagos feltétel, hiszen a technikai beállításokon túl a stílus kedvelt témája volt még a tájkép, csendélet, városi terek fotózása is. A falusiak viseletét, hétköznapijait és ünnepeit bemutató felvételekről nem született egyezményes elnevezés, a korszakban a fotográfusok által használt kifejezések a következők voltak: néprajzi fénykép,²⁹ falusi zsánerkép,³⁰ etnográfiai felvétel.³¹ A fotótörténeti szakirodalomban a népies téma,³² folklorisztikus téma,³³ népi zsáner³⁴ szerepel. A megnevezés nem azonos a fotótörténeti vagy etnográfiai szakirodalomban használt néprajzi fotográfiával – mely a kompozíció, technikai kivitel helyett elsősorban a dokumentációra koncentrálnak.³⁵ A kifejezéshez nem kötődik szószedetszerű meghatározás, elsődlegesen a néprajztudományt művelő vagy a tudományág keretében megjelenő témák dokumentálását jelöli.³⁶

A korszakban a vidéki életet megörökítő „magyaros” stílusú fotográfiák a fotós szaksajtón (például *Fotóművészeti Hírek*, *Fotóművészet*, *Fotó*) túl rendre szerepeltek országos és nemzetközi kiállításokon. Vasúti kocsikat és tantermeket díszítettek velük, idegenforgalmi kiadványokban is közölték azokat (az ország megismerésére buzdítva), kedvelt képeslaptéma volt. Számos képes- és napilap (*Pesti Napló Képes Melléklete*, *Magyarság*, kisebb számban a *Tolnai Világlapja*) rendszeresen közölt népies témájú fotókat. Az *Új Időkben* Farkas Zsuzsa által 1500 darabra tett „magyaros” stílusú fotográfiának hozzávetőlegesen egyharmada örökített meg népies témát. Az évszámokat átnézve megállapítható, hogy a népies témák jelentős része a „magyaros” stílusú fotográfusok kamerájának

²⁸ Haller 1943: 4.

²⁹ Dózsa 1936.

³⁰ Kunszt 1936.

³¹ Ramhábi 1935a.

³² Kincses 2001: 10, illetve Farkas 2006.

³³ Kincses 2001: 6.

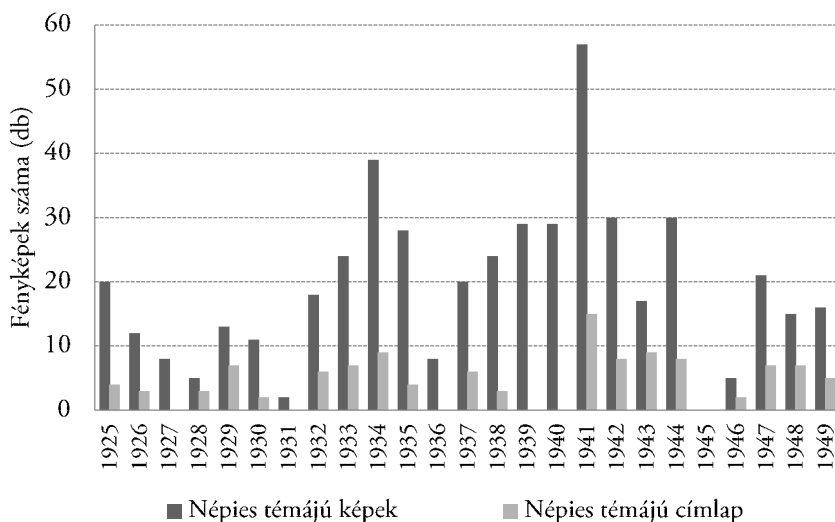
³⁴ Fejős 2005: 56.

³⁵ Fejős 2005: 56.

³⁶ A néprajzi fényképezésről bővebben például Fejős (szerk.) 2004.

1. ábra

Az Új Időkben 1925 és 1949 között megjelent népies témájú felvételek (481 db)
évenkénti eloszlása és ezek közül címlapra kerültek (115) száma

Forrás: *Új Idők*, 1925–1949

köszönhető. Ez alól kivételt jelentenek például a Gyöngyösbokréta-előadásokon készült színpadképek, illetve egy-egy illusztris vendég falusi látogatásának dokumentálása, például Mezőkövesden.

Albertini Béla kutatásai és a hetilap tanulmányozása is azt mutatja, hogy az első, témába sorolható felvétel 1925-ben jelent meg, így az általam vizsgált korszak 1925-től a lap zárásáig, 1949-ig terjed. A lapszámok fotográfiai megjelenéséből készült regiszter összességében 481 népies témájú felvételt tartalmaz: elsősorban viseletet bemutató képeket, emellett kisebb számban a falusi élet munkaeseményeit (köztük a pusztahoz kapcsolódó foglalkozások), illetve szokásait dokumentáló felvételeket. A 481 darab fotóba nem tartoznak bele a falusi tájat és kizárólag állatokat dokumentáló felvételek. A népies témájú felvételek laponkénti, évenkénti megjelenési száma változó, időnként a lapban megjelent fotók számával arányosan nőnek, máskor a téma háttérbe szorult. Farkas Zsuzsa megjegyzi:

„Fontos hangsúlyozni és kiemelni, hogy a látható élet minden területén készültek ebben a stílusban képek, mégis egyetlen téma, a paraszti élet megőrkítése okozza a legtöbb problémát. A magyaros stílusú felvételek között a népies témájúakat önállóan kezelték, ennek elsődleges oka azok hatásosságában rejlik”³⁷ (1. ábra).

³⁷ Farkas 2006.

A népies témájú fotók évenkénti megjelenése és címlapon szerepeltetése alapján megállapítható, hogy 1925-ben szinte berobban a hetilapba a „magyaros” stílusú, népies témájú fotográfia (elsősorban Kerny István és Kankowszky Ervin képeinek jóvoltából). 1933 és 1940 között stabilan, évi 25–30 képpel szerepel a kínálatban, majd 1941-ben közel a duplájára ugrik ez a szám, ezzel egy évbe sűrítve a teljes megjelenés 12%-át. A második világháború idejére sűrűsödnek a képek, 25 év anyagának közel 40%-a 1938 és 1944 között jelent meg. A második világháború után a lap lassan elhal, a számok mérete és a publikált képek száma is csökken. Ezzel is reagálva a politikai berendezkedés és a sajátos fotográfiai stílus megítélésére. Az utolsó, 1949-es csonka évfolyamban újra megugrik a népies témájú „magyaros” képek száma – a korábbi paraszti munkaformákat, munkaeseményeket dokumentáló felvételeket a szocialista berendezkedésre utaló címekkel felhasználva (például Gruber Ferenc felvétele a következő címmel: *Gyűjtek már az életet falun hogy legyen mit enni a városban*).³⁸ Az 1945 után megjelent fotók jelentős része újraközlés vagy jóval korábban készült fotók közlése, az aktuális felvétel kevesebb – ennek anyagi és személyi okai is lehetnek.

A népies témájú felvételek közül 115 szerepelt címlapon (ez a vizsgált évfolyamok címlapfotóira vonatkoztatva körülbelül 9%-ot jelent, míg a teljes vizsgált anyag tekintetében 24%), ezek az adott hónap hangulatát tükrözik képileg vagy címválasztással, vagy konkrétan utalnak az adott hónap szokásokban megjelenő eseményére (például pünkösöd vagy húsvét – körmenet, májusban anya és gyermeke tematika, nyáron aratás, ősszel szántás).

A hetilapban összesen 36 fényképésztlől³⁹ sikerült népies témájú fotót beazonosítani, a legtöbbet publikáló fotográfusok (Vadas Ernő, Dulovits Jenő, Szöllősy Kálmán, Szendrő István, Kerny István) közül Vadas Ernő és Dulovits Jenő *Új Idők*kel való kapcsolatát és az ott megjelent fotóinak jellemzőjét érintették az említett, munkásságukkal foglalkozó írások.⁴⁰ Albertini Béla a korai fotográfiaiak közül Kerny István és Kankowszky Ervin emblematisz felvételeinek történetét feltárta.⁴¹ Ha a fenti számokat összevetjük a Farkas Zsuzsa által közölt,⁴² egy-egy szerzőhöz köthető teljes fotószámmal,⁴³ akkor a Szendrő Istvántól és

³⁸ *Új Idők*, 1949. július 16. 16.

³⁹ A szerzők közül Kincses Károly (Kincses 2001:129) által jegyzett „a magyaros stílus ismeretebb alkotói”: Aszmann Ferenc, Balogh Rudolf, Dulvoits Jenő, Eke Mihály, Gruber Ferenc, Járai Rudolf, Kankowszky Ervin, Kerny István, Kublin Tamás, Makkos-Hetyei László, Rédey György, Rötzer Henrik, Szendrő István, Szöllősy Kálmán, Stály János, Vadas Ernő. Más területen működött Sugár Kata és Marx József fotóművész. A többi fényképész feltételezhetően a fotótúrák résztvevői közül került ki. Illetve Gönyey Sándor néprajzkutató, akiről még lesz szó. A névírásnál megtartottam az *Új Idők*ben közölt változatot.

⁴⁰ Szarka 2011; Fejér 2003.

⁴¹ Albertini 2012a, 2012b.

⁴² Farkas 2006.

⁴³ Dulovits Jenő: 434 fotó – ebből népies 65, 15%; Vadas Ernő: 409 fotó – ebből népies 124, 30%; Szöllősy Kálmán: 194 fotó – ebből népies 62, 32%; Kerny István: 81 fotó – ebből népies 42, 52%; Szendrő István: 76 fotó – ebből népies 38, 50%; Járai Rudolf: 61 fotó – ebből népies 21, 34%; Kankowszky Ervin: 19 fotó – ebből népies 14, 74%.

Kerny Istvántól származó felvételek körülbelül 50%-a, Vadas Ernő, Szöllősy Kálmán és Járai Rudolf esetében 30%-a népies témájú. A szerzőség tekintetében az első években (1925 és 1930 között) Kerny István és Kankowszky Ervin publikált a legtöbbet. A Néprajzi Múzeumban található Kankowszky-fotók alapján megállapítható, hogy Nádújfalun, Boldogon és Homokmégyen⁴⁴ együtt voltak, az *Új Idők*ben azonban kizárólag Kerny fotóit jelentették meg.⁴⁵ Feltételezhetően Kerny szorosabb kapcsolatban állt a lap szerkesztőivel. Az 1930-as évektől – ahogy általában, úgy a népies témák tekintetében is – egyértelműen Vadas Ernő (a 24 év alatt közölt fotók egynegyede, 124 darab), Dulovits Jenő (65 darab) és Szöllősy Kálmán (62 darab) fotói uralták a hetilapot. 1939-től sűrűn jelentek meg Szendrő István (38 darab) – elsősorban találkozókön készült – táncos-viseletes fotói. A fenti lista érdekessége, hogy a stílus úttörőjének, Balogh Rudolfnak a nevét egyik fotójánál sem tüntették fel, holott 1934 és 1940 között négy fotóját is közölték.⁴⁶ A címlapfotók között Vadas Ernő (34) és Kerny István (16) felvételei köszönnek vissza a legtöbbször (2. ábra).

Ami a földrajzi lefedettséget illeti, a szerkesztők (vagy fotográfusok) 131 kép címénél közölték a település vagy tájegység nevét, tehát 350 felvételnél az olvasó tudásán múlt, hogy be tudja-e azonosítani a helyszínt. Ez az adat – pontosabban a képfeliratokból hiányzó adatok – a sajtóban megjelenő felvételek esztétikáját, témáját helyezik a középpontba. A helyszínnélküliség elemeli a képet kissé a valóságtól, és az idilli Magyarország képét erősíti az olvasókban. A jelöletlen fotókból 44 kapcsolódik a pástorkodás, állattartás témához, melynek pontos behatárolása sikertelennek bizonyult, ugyanígy 50 aratással és földművelés-

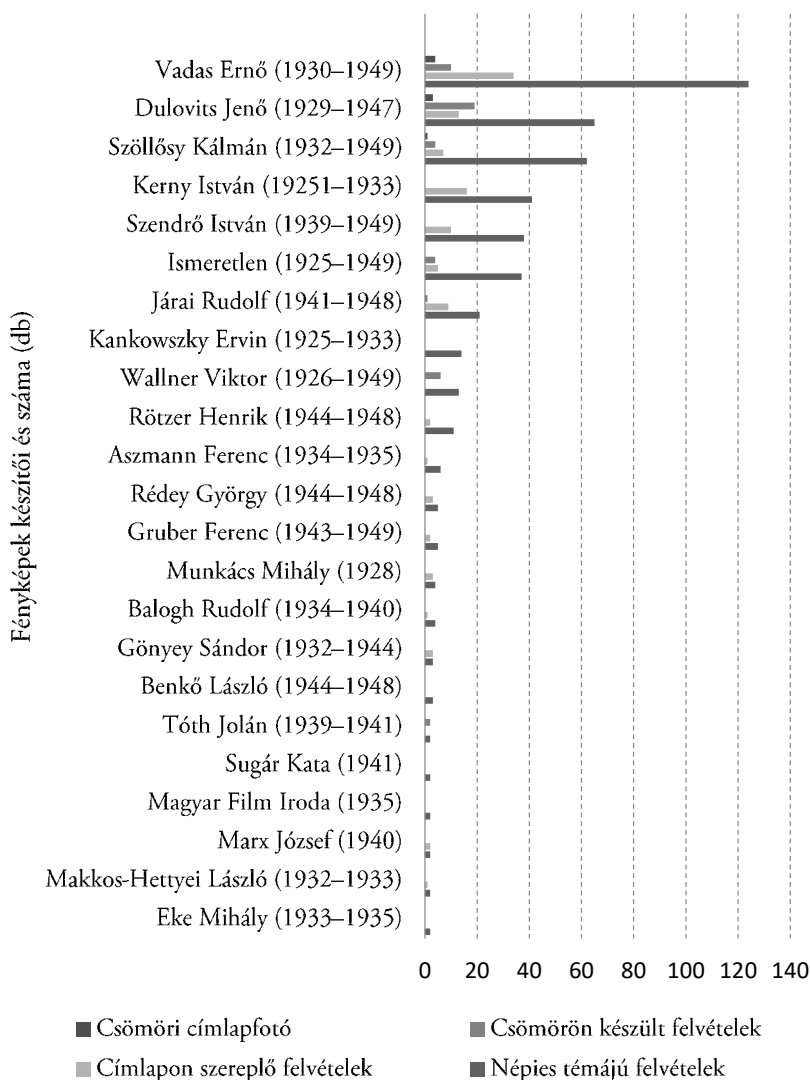
⁴⁴ A teljesség igénye nélkül pár példa: Kankowszky: *Férfi subában* (Homokmégy, Néprajzi Múzeum F 67152) – azonos jelenet *Magyar világ. A reggeli. Kerny István felvétele* címmel – a helyszín megjelölése nélkül (*Új Idők*, 1929. július 28. 135.); *Kankowszky Palóc menyecske fehér ünnepében* (Nádújfalu, Néprajzi Múzeum F 61817) – azonos *Vasárnap* Kerny fényképe (*Új Idők*, 1926. május 30. címlap); Boldogon készült *Gólyás fa előtt címmel* Kankowszky (Néprajzi Múzeum F 56842, F 56853) két fotója 1925-re datálva, MFI szerzőséggel, év nélkül ugyanez a helyszín (Néprajzi Múzeum F 157267), illetve az *Új Idők*ben publikálva Kerny Istvántól (*Új Idők*, 1926. április 25. címlap), *Gólyafészek* címmel, a fotós és helyszín megjelölése nélkül, feltételezhetően Kerny István felvétele (*Új Idők*, 1930. év március 23. március 23. 383.) *Itt a tavasz!* címmel.

⁴⁵ Boldog: *Gólyafészek*. Kerny István fényképe (*Új Idők*, 1926. április 25. címlap), *Itt a tavasz!* (*Új Idők*, 1930. március 23. 383.); Homokmégy: *Magyar világ. A reggeli*. Kerny István fényképe (*Új Idők*, 1929. július 28. 135.); Nádújfalu: *A mi népünk. Palócok májusfája Nádújfalun*. Kerny István fényképe (*Új Idők*, 1925. június 21. 599.), *Nádújfalui lányok tánc a ernyő alatt*. Kerny István fényképe (*Új Idők*, 1926. augusztus 23. címlap), *Templom előtt*. Kerny fényképe (*Új Idők*, 1926. május 23. címlap), *Búzaszentelés*. Kerny István fényképe (*Új Idők*, 1926. május 23. 576.), *Vasárnap* Kerny fényképe (*Új Idők*, 1926. május 30. címlap), *Búzaszentelés*. Kerny István fényképe (*Új Idők*, 1929. június 9. 729).

⁴⁶ *Szeptember* (*Új Idők*, 1937. szeptember 12. 381.) című kép párja a Néprajzi Múzeum gyűjteményében is megtalálható (Néprajzi Múzeum F 156997), a helyszín (Sióagárd) és a fotós megjelölésével. *Magyar virágok* (*Új Idők*, 1940. szeptember 1. 269.) és *Cseresznyefavirágzás idején* (*Új Idők*, 1938. Virágvasárnap. címlap) felvételek esetében a fotós és a helyszín (Váralja) pontosításához szükséges referenciaanyag: Néprajzi Múzeum F 156929 – F 156939, Balogh Rudolf Váralján készült felvételei (lásd 1–3. kép).

2. ábra

Az Új Időkben publikált népies témájú felvételek szerzői (mellettük a közlés évei)
és az általuk készített fotók száma *

* További 13 fényképész évi egy-egy felvétellel szerepel: Bayer Kornél (1947), Horváth Zoltán (1933), Jakschitz József (1942), Jónás Pál (1941), Kántor Géza (1944), Králik Andor (1939), Kublin Ferenc (1942), Nagy Andor (1933), Schwartz Miklós (1932), Stály János (1941), Wallacher László (1941), Zimányi Pál (1944)

Forrás: Új Idők, 1925–1949

sel kapcsolatos, a határban készült felvétel esetében. A hetilapban közölt adatok alapján a regiszterben 350 helyszín megjelölése nélküli fotó közül a viselet vagy más publikációkban, fotógyűjteményekben fellelhető referenciatételek alapján összesen még 174-et sikerült beazonosítanom. Így a teljes vizsgált anyagra vonatkoztatva (131 jelölt és 174 beazonosított) a képek 63,5%-ánál (305 kép) állapítható meg a készítés helyszíne. Ezek közül több kapcsolódik a fenti, állattartás (pusztai élet) kategóriához (Bugac 5, Hortobágy 22, Kunság 5), a hasonló tematikát bemutató és jelöletlen felvételek (44 darab) többsége feltételezhetően szintén a Hortobágyon és kunsági területeken készült. A szerkesztők által jelölt és a kutatás során konkrétan beazonosítható helyszínek száma 52 darab. Ezek a következők: Badacsony, Bakony, *Bánk*, *Baracska*, *Bény*, *Boldog*, Budaörs, Bugac, *Buják*, Csesznek, *Csőköly*, *Csömör*, Debrecen, *Doroszló*, *Drávamente*, *Erdély*, Felsőszinevér, Heves megye, *Hollókő*, *Hosszúhetény*, *Inaktelke*, *Ipolyság*, *Kalocsa*, *Kalotaszeg*, *Kalotaszentkirály*, *Kapuvár*, *Karancsság*, *Kazár*, Kecskemét, Kiskunság, *Kistarcsa*, *Köröső*, Kunság, Máriaremete, *Mezőkövesd*, Mohács, *Nádújfalu*, Nagyszében, *Nagytarcsa*, *Órhalom*, Rahó, *Rimóc*, *Sárköz*, *Sióagárd*, *Szalánta*, Szeged, Tokaj, *Tolnamőzs*, *Torockó*, Vác, *Váralja*, Zsámbék. A fotókon megjelenő témák tekintetében 33 faluban vagy tájegységben a képeken a viselet bemutatása dominál (dőlt betűvel jelölve). Mezőkövesd, Nádudvar, Boldog és Budaörs esetében számottevő a körmeneteket dokumentáló felvételek száma. Csesznek, Badacsony, Tokaj esetében például az aratás, szüret, míg Hortobágy, Bugac az állattartás, pásztorkodás tematikát képviseli. A helyszín tekintetében legalább tízes fotódarabszámmal a következő települések szerepelnek (figyelembe véve a többszörös közléseket is): Csömör (46), Mezőkövesd (39), Boldog (22), Kalocsa (16), Tolnamőzs (15), Kalotaszeg (13), Sióagárd (10). A felvételek három alkalommal kapcsolódtak szorosan egy adott terület néprajzi leírásához (a bugaci puszta,⁴⁷ illetve Palócföld és Somogyország⁴⁸). Az *Új Idők* válogatása is tükrözi Fejős Zoltán megállapítását, mely szerint „A magyar fotográfia az 1920-as évek derekától fölfedezte a magyar vidéket, így főleg Mezőkövesdet, a sárközi településeket, a Hortobágyot, majd egy ütemmel később a főváros környékét és a palócföldi falvakat.”⁴⁹

A fotók majd negyede, 98 darab sorozatcímmel ellátva jelent meg. A sorozatcímek, a képek darabszáma a következőképpen alakult: *A mi népünk* – 18 kép;⁵⁰ *A fényképezés mesterei* – 17 kép (Vadas Ernő 7 db, Szöllősy Kálmán 4 db, Dulovits Jenő 3 db, Szendrő István 2 db, Makkos-Hettyey László 1 db),⁵¹ *Magyar képeskönyv* – 32 kép,⁵² *A magyar virágoskertből* (1938) – 2 kép; *Falusi*

⁴⁷ Mátyás 1939.

⁴⁸ Harsányi 1946 és 1947, a somogyi példa esetében feltételezhetően Gönyey Sándor felvételével (jelöletlen).

⁴⁹ Fejős 2005: 123.

⁵⁰ *Új Idők*, 1925–1926, 1940–1941 években.

⁵¹ *Új Idők*, 1932–1934, 1942–1944 években.

⁵² *Új Idők*, 1934–1935, 1939–1944 években.

képeskönyv – 25 kép.⁵³ A néprajzi jellegű képek megtalálhatók a *Magyar tájak* (1927, 1941 – 4 kép) és a *Magyar világ* (3 kép)⁵⁴ című sorozatokban is. Emellett voltak 1–3 darabból álló, tematikus válogatások (például *Kirándulás Bugacra*,⁵⁵ *Falusi lakodalom*,⁵⁶ *Egy vasárnap Mezőkövesden*,⁵⁷ *A visszatérő Erdély*⁵⁸). A sorozatcímek vagy a képek címei kiemelték és részben idillivé tették a kép témáját, a falusi élettel azonosítva a viseleteket, (egyházi) szokásokat és munkaalkalmakat. A kutatómunka során referenciaként vizsgált fotóhagyatékok (például Szöllősy Kálmán, Vadas Ernő, Kankowszky Ervin),⁵⁹ a szakirodalom alapján elmondható, hogy a fotósok egy része jóval nagyobb területen mozgott népies vagy néprajzi témában fényképezőgéppel, mint amennyi a felvételekből kiolvasható.

A kutatás nem várt eredménye, hogy nem a néprajzilag ismertebb, a korszakban a Gyöngyösbokréta-mozgalom⁶⁰, a néprajzi kutatások vagy az idegenforgalmi érdeklőségek által előtérbe került Mezőkövesd, Boldog vagy Kalocsa adta a legtöbb fotót, hanem az olvasók számára a felvételek alapján feltételezhetően nem vagy nehezen beazonosítható Csömör, jellegzetes szlovák viseletével. Sajnálatos módon a szerkesztői képválogatás szempontjai nem ismertek. A népies témák, felvételek sorozatokba rendezése egyértelműen előtérbe helyezte a falusi élet megmutatásának igényét. A paraszti életet dokumentáló fotók elsősorban a tavaszi, nyári és őszi hónapokban jelentek meg: a nyári és őszi határbeli munkákhoz, húsvéthoz, anyák napjához vagy a természet éledéséhez kapcsolódva. Korábban már jeleztük, hogy az évekre lebontott darabszámok tekintetében a revíziós időszakra sűrűsödik a fotók egy jelentős része (1938 és 1944 között 261 fotóval, a teljes vizsgált anyag 54,3%-a). A kalotaszegi, erdélyi és bényi felvételek az újracsatolt területeken készültek, a visszacsatolás értékelése a hetilap írásaiban és képfelírataiban egyértelműen kívánt és pozitív esemény. Ez a gondolat egyértelműen megjelenik a címválasztásokban: *Ők már visszatértek*, *A visszatérő Erdély*. A visszacsatolt területek egyes városainak bemutatása mellett a népies témák, a színes viseletes felvételek is a visszakapott értékekre hívták fel az olvasók figyelmét. A saját, magyar értékek hangsúlyozásának, közvetítésének az egyértelműen jobboldali beállítottságú lap esetében fontos eszközt jelentettek a szép magyar viseletet, falusiakat munka közben ábrázoló – a korszak ideológiai elvárásának megfelelő címmel esetlegesen ellátott – fényképek. A sajtóanyagban felülreprezentáltan megjelenő fotók háttérben a hasonló témát – bár nem kihegyezett politikai tartalommal – előtérbe helyező fényképészek által ter-

⁵³ *Új Idők*, 1941–1942 években.

⁵⁴ *Új Idők*, 1929. július 39. 135. és 137.

⁵⁵ *Új Idők*, 1939. április 16. 592–593., 595.

⁵⁶ *Új Idők*, 1937. június 20. 920–921.

⁵⁷ *Új Idők*, 1925. április 12. 348–349., 351.

⁵⁸ *Új Idők*, 1940. szeptember 8. 307., 315.

⁵⁹ Szöllősy Kálmán (Néprajzi Múzeum, Magyar Fotográfiai Múzeum), Vadas Ernő (Néprajzi Múzeum, Magyar Fotográfiai Múzeum, Ferenczy Múzeum), Kankowszky Ervin (Néprajzi Múzeum).

⁶⁰ Bővebben: Paulini (szerk.) 1937; Pálfi 1970.

1. kép. *Cseresznyevirágzás idején*. 1938. virágvasárnapi címlap, a fotót Balogh Rudolf készítette Váralján

zodtak a hetilap irányelveihez. Az *Új Idők* nem foglalkoztatott saját, kiküldött riportereket, ezért a vele kapcsolatba lévő fényképészekről várhattak fotóanyagot. Az 1944-es jubileumi számban a „képszolgálat” szerkesztőségi tagjai között Dulovits Jenő, Járai Rudolf, Rötzer Henrik, Barcza László, Benkő László neve szerepelt, arra vonatkozó adat nem került elő, hogy a megnevezettek mióta töltötték be ezt a tisztséget, és kik voltak az elődeik.⁶² Az 1944-es év összes képszerkesztőjétől közölt képeket a hetilap, közülük Dulovits messze kiemelkedik, hiszen fotói 1929 óta folyamatosan megjelentek. Az öt képszerkesztő közül Dulovits, Járai, Rötzer és Benkő a „magyaros” stílusú fotókat aktívan előállító fotósok közé tartozott, ezzel magyarázható a fényképészeti stílus erős jelenléte a hetilapban. Fejér Zoltán Dulovits Jenő munkásságát bemutató könyvében a következőt állapítja meg a lapban közölt Dulovits-fotók összesítését követően: „Pusztán a számok egymásutániságából is az derül ki, hogy az *Új Idők* szerkesztősége szisztematikusan – elképzelhető, hogy egy szóbeli megállapodás, vagy akár írásbeli szerződés alapján – tette közzé Dulovits Jenő, valamint gyorsan tegyük hozzá: *más* kortárs fotósok képeit.”⁶³

⁶¹ Kincses 2001: 41.

⁶² Gáspár 1944: 533.

⁶³ Fejér 2003: 77–78. Kiemelés az eredetiben.

melt fotók hatalmas mennyisége állt, mely kiváló válogatási alapot adhatott az *Új Idők* képszerkesztőinek. Általánosan elmondható, hogy a második világháború idejére kifulladás „magyaros” stílus új „ideológiai muníciót”⁶¹ kapott, és új fotográfusokat teremtett a régi-új földrajzi területek bekapcsolásával. Mindezek ellenére a „magyaros” stílust képviselő, országos hírű fotográfusok – többen szlovák, német, zsidó felmenőkkel – témáik nem politikai nyomásra születtek, hiszen a falusi zsánerképek, viseletfotók bő egy évtizeddel megjelentek fotóik között, és vita tárgyát is képezte az azon feltáruuló idilli világ.

Az *Új Idők*ben megjelent népies témájú képek válogatásának, bekerülésének konkrét szempontjaival kapcsolatos információk nem ismertek, a képek a hozzájuk adott címmel, a rajtuk megjelenő témával vagy a kép kínálta esztétikai élménnyel egyértelműen igazodtak a hetilap irányelveihez.

A fényképek születésének körülményeivel kapcsolatban feltétlenül szólni kell arról az amatőr fotós mozgalomról, mely a korszak fotósainak témaválasztását és a fényképezés helyszínét nagyban befolyásolta. Az amatőr fotósok számára a MAOSZ 1931-től rendszeresen szervezett vasárnapi vagy hétvégi vidéki (és fővárosi) fotós túrákat,⁶⁴ melyek vezetői és/vagy résztvevői voltak az *Új Idők*ben fotókat megjelentető fényképészek. Ezzel párhuzamosan, ahogy már korábban volt róla szó, a korabeli szaksajtó állandó témáját jelentette a néprajzi vagy népies témák fotózásának kérdése. A vasárnapi fotós túrák 1934-től tematikussá váltak, ezzel is mutatva azokat az irányokat, melyek az *Új Idők* válogatásában is megjelentek: „Előre jelezzük, hogy további programunkat határozott célkitűzéssel állítjuk össze. Nevezetesen beállítunk kirándulást kimondottan táj, majd genre és plain air fényképezésre. Előre kidolgozott terv alapján óhajtjuk kirándulás keretében egyházi ünnepélyt, népszokásokat fotografálni, búcsú, búzaszentelés, aratóünnepély stb. felvételeket készíteni.”⁶⁵ A célzott utak számos néprajzi témát öleltek fel, az idézetekben felsoroltakon kívül például Csömörré népviseletet fotózni indultak Ramhab Gyula vezetésével.⁶⁶

Az alábbiakban néhány példával a fotók készítésnek és használatának körülményeit, gyakorlatát mutatom be, olyan képek segítségével, amelyek eddig nem kerültek elő a témát feltáró írásokban. A fotótúrák kapcsán említhető az 1939-ben szervezett bányai „autocar” túra, melyet Ramhab Gyula⁶⁷ és Boross Vilmos vezettek. A kiruccanásról a *Fotóművészet*ben rövid beszámoló jelent meg, amelyben Erdős Tibor leírja a „cserkészés” menetét, a több fényképezőgéppel érkező fotósok témakeresését:

„Előkerültek a gépek, s mint jó katonák fegyverüket az ütközet előtt, úgy készítették, töltötték az amatőrök készülékeiket. Mert meg kell jegyezni majd mindenki két gépet hozott. Egyet fekete-fehérre, a másikat színesre. [A közös] Sikeres »hajtóvadászat« után ki-ki egyéni vállalkozásba fogott. Szebbnél-szebb témák bukkantak fel előttünk: tó partján fürdő gyerekek, kútból vizet merítő menyecske, templom előtt vasárnapi díszbe öltözött lányok. Ugyancsak volt témája a színes anyaggal megtöltött fényképezőgépeknek, melynek a színpompás népviselet igen kedvezett. De a fotokereskedőknek sem volt okuk panaszra: feljegyzésre méltó, hogy a fototúra színes résztvevői összesen 56 méter keskenyfilmet forgattak le, továbbá 880 fekete-fehér, 460 színes felvételt készítettek, melyek közül a két legjobbat a *Fotóművészet* díját nyeri le.”⁶⁸

⁶⁴ Bővebben és átfogóan a fotótúrákról: Kincses 2001: 70–89.; a szakmai szervezetekről és mozgalmakról: Kincses 2001: 48–54.

⁶⁵ *Fotóművészeti Hírek* 1934a.

⁶⁶ *Fotóművészeti Hírek* 1934b: 66.

⁶⁷ Ramhab Gyula egy bányai menyecskéről készült portréja megjelent a *Fotóművészet* 1941. 2. számának címlapjaként.

⁶⁸ Erdős 1939.

2. kép. Főköttös kislány: a címlapon szereplő lány, beállítás próbája. Váralja, 1938 előtt, Balogh Rudolf felvétele (Néprajzi Múzeum, F 156927)

3. kép. Lányok viseletben: a fotózáson szereplő lányok a fa körül, a címlapon lévő képhez a lány felvette társa vállkendőjét. Váralja, 1938 előtt, Balogh Rudolf felvétele (Néprajzi Múzeum, F 156931)

Az *Új Idők*ben Vadas Ernő (1939-ben) és Rédey György (1941-ben) is publikáltak banki népviseletes fotókat, lehetséges, hogy ezen a túrán készítették felvételeiket.⁶⁹ A szerzőség kapcsán már előkerült Balogh Rudolf neve, akit nem tüntettek fel a képaláírásokban. A *Magyar Fotográfiai Múzeumban*⁷⁰ Balogh neve alatt jegyzett fotó egy másik beállítása jelent meg az *Új Idők* 1938. virágvasárnapi címlapján *Cseresznyevirágzás idején* címmel.⁷¹ A két felvételt kiegészítve a Néprajzi Múzeum gyűjteményében őrzött további darabokkal a fotókészítés pillanatait idézhetjük fel (1–3. kép). Balogh az *Új Idők*ben szereplő kislányról vállkendő nélkül több felvételt készített Váralján.⁷² A cseresznyefa alatt álló kislányok közül az egyik vállkendője később felkerült a címlapon szereplő kislányra. A fotók a Néprajzi Múzeumba a Magyar Film Iroda (MFI) anyagából kerültek át, a fotós feltüntetése nélkül. A stílus úttörőjeként számontartott Balogh Rudolf

⁶⁹ Erdős 1939.

⁷⁰ *Magyar Fotográfiai Múzeum* 89. 19 leltári számú fotója.

⁷¹ *Új Idők*, 1938. virágvasárnap címlap.

⁷² Néprajzi Múzeum F 156929 – F 156939.

4. kép. Menyecske farkas-főkötőben.⁷²
Karancsság, 1928, Gönyey Sándor felvétele
(Néprajzi Múzeum, F 333041)

5. kép. Palóc menyecske farkas-főkötőben.⁷⁵
Karancsság, 1928, Gönyey Sándor felvétele
(Néprajzi Múzeum, F 58806)

1935-től (vagy 1932-től), tehát a címlap közlésekor már az iroda laborvezetőjeként dolgozott.⁷⁴ Egy másik példa a *Magyar parasztmenyecske* címmel megjelent, egy karancssági menyecskét ábrázoló címlap. A farkas-főkötőben lévő menyecske profilja a szerző feltüntetése nélkül szerepel az *Új Idők* 1944. december 16-i borítékképeként.⁷⁵ A felvételt minden bizonnyal Gönyey Sándor, a Néprajzi Múzeum néprajzkutatója készítette, egy 1928-ban készült sorozat darabjaként. A sorozat egy része MFI szerzőségi megjelöléssel került a Néprajzi Múzeum fényképgyűjteményébe később. A felvételeken a címlapon lévő menyecske látható teljes viseletben egy ház udvarán, a mezőn pózolva. A szerzőség tudta nélkül nyugodtan gondolhatnánk készítőjét a „magyaros” stílus fotósának (lásd 4–5. kép). A hasonlóság nem véletlen, hiszen Gönyey szoros kapcsolatban állt a néprajzi és népies témákat szorgalmazó és megőrkítő Kankowszkyval és az amatőr fotós szervezetekkel.⁷⁶

⁷³ Közölve az *Új Idők* 1944. december 16-i címlapján *Magyar parasztmenyecske* címmel. A fotózás alkalmával több felvétel, több típusú hordozóra (üvegnegatív, nitrocellulóz film) is készült a menyecskéről, több egész alakos, könyvvel a kezében (Néprajzi Múzeum, F 58806, F 157679 – F 157892). A sorozatot 1928-ban készítette Gönyey, a portré 1944-ben került címlapra.

⁷⁴ Balogh Rudolfról bővebben: Kincses–Kolta 1998.

⁷⁵ *Új Idők*, 1944. december 16. címlap.

⁷⁶ Még legalább három felvételét közölte az *Új Idők*, nevét egyszer tüntették fel.

A karancssági kép szerzőségének felderítése is jelzi, hogy a „magyaros” stílus jellemzői nem csupán a később a magyar fotóművészeti kánonba került fotográfusokat jellemezte, és valóban az amatőr fotográfia képviselői is alkalmazták a technikai és tematikai fogásokat.⁷⁷ Az 1930-as évek közepére többek által kritizált vagy éppen túlzottan támogatott formanyelv és témaválasztás (köztük a falusi viseletet ábrázoló és a zsánerképek)⁷⁸ a fotóművészet és -technika iránt érdeklődő néprajzkutatók között is megjelent. A témaválasztás mellett a terepen való viselkedéséről és mikéntjéről a stílus képviselői közül Ramhab Gyula és Kunszt János is többször írt a szakajtóban.⁷⁹ Az *Új Idők*ben a legtöbb képet publikáló fotográfusok közül Dulovits Jenő írt röviden könyveiben a zsáner- és népviselet-fotózásról.⁸⁰ Dulovits véleményével bekapcsolódik a problémakörrel kapcsolatos vitába, másrészt betekintést enged munkájába is:

„Népviselet szebbnél-szebb van Magyarországon. Talán ez az oka, hogy annyira túlzásba vittük a fényképezését. Vigyázzunk! Igaz, hogy a *hímzett virágok és áttört kézimunkák* jelentékenyen fokozhatják a fénykép szépségeit (kiváltképp akkor, ha szép arcot, szép termetet ékesítenek), de önmagukban még nem dönthetik el a fénykép hatását, sikerét. [...] Tehát ne *népviselethalmazt, ruhakiállítást* fényképezzünk (hagyjuk ezt a néprajzi múzeumoknak!), hanem megfontolt munkával megrendezett *cselekményt*. Jusson eszünkbe, hogy ilyen felvételek esetében is teljes mértékben érvényesek a fényképezés esztétikai szabályai. Igyekezzünk megszabadulni a hagyományos »templomba be«, »templomból ki«, »terefere« és egyéb, sokszor fényképezett (és megúnt) témáktól, mert a legcsodásabb szépségű ruhák sem tudják elnyomni ásitás-ingerünket, ha ez illető »beállítást« már 1001-szer láttuk! Mi lenne, ha a templomi ájtatosság közben is megpróbálkoznánk a felvétellel (l: 147. ábra – [Csömör]) s a szép ruhák viselőit otthonukban, napi teendőik közben is fényképeznők? [...] Itt azonban szintén nyílik alkalom a túlzásokra. Vannak fényképezők, akik a legtisztább, legdíszesebb ünnepőruhába öltöztetett leányokat és asszonyokat a *legpiszkosabb, legdurvább napi munkához* állítják [...] Nemcsak a munka kívánkozik fényképre! Van a falusi életnek rengeteg olyan megnyilvánulása, amelyről szép, hatásos fényképeket készíthetünk, anélkül, hogy ellentmondásba keverednénk.”⁸¹

Dulovits a fentiekben a korszak viseletes képekkel kapcsolatos fotózás vitájára reagálva az ünnepi viseletek megörökítésétől való elmozdulást szorgalmazza. Az elsősorban publikációiban fennmaradt, népies témái többsége a falu határában játszó fiatalokat, gyerekeket örökít meg – ez volt az a helyszín, ahol jellegzetes technikai beállítárait gyakorolni tudta. Emellett az idézetben megjelenő

⁷⁷ A stílus kialakulásáról a kortársak szemével: Kankowszky 1928; Haller 1943.

⁷⁸ Bővebben a *Fotóművészeti Hírek* és *Fotóművészet* korabeli hasábjain, szintézise Kincses 2001 több fejezetében.

⁷⁹ Néhány példa: Ramhab 1935a, 1935b; Kunszt 1936; Dózsa 1936.

⁸⁰ Dulovits 1942: 199–203 – Élet (zsáner) képek, illetve 1942: 203–205 – Népviselet.

⁸¹ Dulovits 1942: 203–204. Kiemelés az eredetiben.

templomi felvételei is ismertek, és ahogy írja, a viseleteket is megörökítette, feltételezhetően a fényképek születésének idejében aktuálisan hordott formában – vagyis nem beöltöztetve fotómodelljeit. Dulovits szabadtéri (értsd falun kívül) készült felvételei nem köszönnek vissza másoknál, bár a lap egy időszakában képszerkesztőként dolgozott, de a többi fotográfustól közölt fotók közül Wallner templombelsőket ábrázoló felvételeinek megjelenése köszönhető feltételezhetően Dulovitsnak. A vélt olvasói igényeknek azonban – az *Új Időkben* közölt népies témájú fotók alapján – inkább a viseletet, a falusi életmód egy-egy szeletét (állattartás, földművelés, egyházi ünnepek) és a puszta idilli hangulatát megidéző pásztorok képei feleltek meg. Amennyiben az *Új Időkben* megjelent fotókat Sontag-féle⁸² leltárként vagy olvasás nélküli információként szemléljük, a célközönség (a korábban hozottak alapján feltételezhetően a vidéki, nagyvárosi polgári réteg hölgyei) az 1925 és 1949 között megjelent fotókból leginkább egy idealizált, elképzelt világot kapott. A lapszámokban az olvasók a Magyarországhoz kapcsolódó fotók esetében egyrészt nagy számban a nagyúri társasági élet eseményeit, színházi előadásokat megörökítő és az általam bemutatott, esztétikailag művészi fokra emelt, kevés adattal ellátott (és címében is idilli) „magyaros” stílusú fotókkal találkoztak. A „magyaros” stílusú fotók címei, a kiállításokon és máshol megjelent változatai egyaránt ritkán jelölték meg a készítés helyét, azokra a rajtuk szereplők viseletéből következtethetünk. Ily módon a viselet csupán a szakemberek számára működött jelölőként, a laikus olvasók a „szépet”, a „magyart” olvashatták kis a felvételekből. Ahogy a fentiekben részleteztem, a határrevíziós időszak után a népies témájú fotók száma jelentősen megugrik, ezáltal felerősödik a népi, vidéki ország közvetítése az olvasók felé. A valóság eseményei a szűrt külföldi riportképeken, a második világháború felé közeledve pedig az Európában és hazánkban tapasztalható jobboldali előretörés bemutatásával jelentek meg leginkább.

NÉPIES TÉMA BUDAPEST MELLETT: CSÖMÖRÖN KÉSZÜLT FOTÓK AZ *ÚJ IDŐK*BEN

Az *Új Időkben* az egy konkrét településen készült fotók közül Csömör⁸³ adta a legtöbbet. Összesen 46-szor jelent meg biztosan csömöri fotó, de további kilenc alkalommal, feltehetően például a viselet alapján, Csömörön vagy Nagytarcsán (esetleg Kerepestartarcsán) készült a felvétel (lásd függelékben).

Csömör népszerűsége összefüggésbe hozható azzal, hogy az első világháború után a hagyományosan kutatott, archaikusnak mondott, elsősorban Erdélyben vagy a Felvidéken található néprajzi területek az országhatáron kívülre kerültek. A Néprajzi Múzeum kutatói az 1920-as évektől új témák, lehetőségek után

⁸² Sontag 2007: 37.

⁸³ Csömör történetéről bővebben: Horváth 2000.

kutatva – a „magyaros” stílus történetéhez hasonlóan – fedezték fel a Budapest környéki és a fővárosból könnyen megközelíthető települések gazdag viselettel és szokásvilággal rendelkező falvait. Útjaik során egy-egy települést látogattak meg vagy több falvat jártak sorra, egy helyszínen többféle néprajzi tematikát dokumentálva vagy egy-egy szűkebb témára korlátozva a fényképezést.⁸⁴ Csömör esetében a falu teljes néprajzi fotódokumentációja nem történt meg, egy-egy kutató saját témájához kutatott és fényképezett, leginkább a viseletet és a szokásvilág elemeit rögzítették. A településhez köthető néprajzi publikációk száma és a kapcsolódó adatközlés minimálisnak mondható, a Néprajzi Múzeumban fellelhető fotók azonban azt bizonyítják, hogy ennek ellenére a korszakban volt néprajzi érdeklődés Csömör néprajzának egyes elemei iránt. Több olyan helyi szokást örökítettek meg az utókor számára, mely már a fotó készítésének idején is csak rekonstruált formában volt bemutatható, vagy a következő évtizedekben eltűnt a falu életéből.⁸⁵

Egy-egy település népszerűségéhez a „magyaros” stílust közvetítő és alkalmazó fotótúrák és fotográfusok is hozzájárultak. A MAOSZ által is szervezett fotótúrák és egy-egy néprajzi szempontból jelentős település, terület konkrét kapcsolatának feltárása Boldog⁸⁶ és a kezdetek tekintetében Nógrád megye kapcsán⁸⁷ Fejős Zoltán és Kapros Márta jóvoltából megtörtént. A fotósok megjelenésében mindkét esetben fontos szerepet játszottak a település képviselői, akik fotótúrákat kezdeményeztek a régió idegenforgalmi⁸⁸ vérkeringésbe való bekapcsolása, a helyi idegenforgalmi házak üzemeltetéséért.

Mindezek fényében különösen meglepő, hogy az *Új Időkben* Csömör vezeti az egy településről származó legtöbb fotó listáját. A falu a korszakban és később sem kapcsolódott be Boldoghoz és Mezőkövesdhez hasonló, néprajzi vagy etnográfiai falunak definiált turisztikai irányzatba. Az idegenforgalomba az 1927-ben nyitott stranddal próbált a település bekapcsolódni, köréje üdülőfalut terveztek.⁸⁹ Ez utóbbi a gazdasági válság miatt végül nem valósult meg, a strand 1962-ben egy heves esőzés után végzetesen megrongálódott. Csömör fotós helyszínként népszerű volt, ami abból adódott, hogy közel van a fővároshoz, az 1900 óta közlekedő, a korszakban a Keleti pályaudvar mellől induló HÉV-vel könnyen megközelíthető volt. A MAOSZ-szal szoros kapcsolatban lévő Gönyey Sándor, a Néprajzi Múzeum munkatársa és Kankowszky Ervin az 1920-as évek közepétől együtt és külön is rendszeresen jártak néprajzi gyűjtés és fotózás céljából

⁸⁴ Például Gönyey Sándor, Györfly István, Palotay Gertrúd, Vajkai Aurél.

⁸⁵ A rekonstrukcióra példa Gönyey Sándor sorozata a Lucázásról, Három baba és Fekete Panna szokásokról (Néprajzi Múzeum F 69088 – 69097, F 77579). A korszakban még élő hagyomány a maskura, farsangi szokás, melyet szintén Gönyey Sándor örökített meg (Néprajzi Múzeum, F 76403, F 76404, F 76407, 76416 – F 76419 és Gönyey 1932).

⁸⁶ Fejős 2005: 122–181.

⁸⁷ Kapros 2004.

⁸⁸ Fejős 2005: 182–207.

⁸⁹ A tervekről bővebben: Komlós 1927. A megvalósulásról: Sipos 2018.

Csömörré.⁹⁰ 1925-ben párhuzamosan fotóztak a településen, Gönyey akkor még kuriózumnak számító autokróm (színes) felvételeket, míg Kankowszky fekete-fehér fotókat készített. A fotós berkekben ismert fényképész társak tőlük is tudhattak a település színes, szlovák viseletéről. Az eddig feltárt adatok alapján Csömörré szervezett keretben először 1932-ben, a MAOSZ Turista szakosztálya hirdetett utat a már helyismerettel rendelkező Kankowszky Ervin kalauzolásával.⁹¹ Majd 1934-től három éven át a MAOSZ Ramhab Gyula vezetésével indított viselet- és zsánerképekészítő tematikus túrákat a faluba.⁹² 1938-ban a kispesti fotóamatőrök szerveztek tanulmányi fotótúrát Csömörré.⁹³ A szervezett, amatőrök számára hirdetett utak mellett más formában is rendszeresen utaztak Csömörré a „magyaros” stílus képviselői. Például Járai Rudolf visszaemlékezésében többször említi a csömöri utakat, Szöllősy Kálmánt, Vadas Ernőt és Dulovits Jenőt is a rendszeresen leutazók között.⁹⁴ Kankowszky Ervin az általa vezetett 1932-es csömöri kiszállásról így számol be:

„A MAOSZ kultúrbizottságának néhány tagja – elszánt fotográfusok – tudásvágyuktól sugalmazva, elhatározták, hogy a legközelebbi napsütéses vasárnap reggel néprajzi expedícióra mennek Csömör vidékére. [...] Expedíciónk számára azért választottuk ezt a vidéket, mivel egyrészt még a vasárnapi ebédre hazaérkezhetünk, másrészt bő anyagot nyújt a kutatásra. [...] Néprajzi munkálatunk terepre érkezve, a kutatást és nyomozást nem tudtuk azonnal elkezdni, mivel a leányokat éppen beharangozták és az ájtatoskodás másfél órát vesz igénybe, így hát a falu végére mentünk és letelepedtünk a hegyoldalban. [...] Éppen felkerekedtünk, hogy néprajzi munkálatunkat elkezdjük, mikor is fekete felhők tornyosultak, a napsütés elmúlt, néhány perc alatt szél kerekedett és zúgva ömlött reánk az eső. Hová menekül ilyenkor az ember? Természetesen a kocsmába és itt mutatkozott meg dicséretesen gazdasági ügyeink vezetőjének hirtelen cselekvőképessége. [...] A gyűjtött képanyagunk szintén kielégítő volt, de inkább madártani jellegű, bár néprajzi vonatkozásba is hozható, mivel a nép közelében élő kacsák, libák, tyúkok és kakasok szerepelnek rajta.”⁹⁵

⁹⁰ A Néprajzi Múzeumban őrzött fotók és iratanyag alapján rekonstruálható, hogy Gönyey és Kankowszky Ervin 1925. március utolsó hétvégéjén együtt érkeztek Csömörré. Kankowszky a Néprajzi Múzeumba került fotói alapján 1928-ban, 1931-ben, 1932-ben és 1935-ben is járt Csömörrön. A több mint tízezer néprajzi fotót készítő Gönyey Sándor legalább hat évben (1925, 1927, 1931, 1932, 1933, 1937), évente akár több alkalommal végzett néprajzi gyűjtőmunkát a faluban, közel 100 fotót készítve.

⁹¹ Kankowszky 1932.

⁹² „1934. április 8. Csömör, népviseleti túra Ramhab Gyula vezetésével” (*Fotóművészeti Hírek*, 1934. 4. 66.), 1935. szeptember 29-én (*Fotóművészeti Hírek*, 1935. 9. 233.) és 1936. április 26-án népviseleti túra Csömörré Ramhab Gyula vezetésével (*Fotóművészeti Hírek*, 1936. 9. 66.).

⁹³ *Fotóművészet*, 1938.

⁹⁴ Bacskai 2008.

⁹⁵ Kankowszky 1932.

Az idézetből jól látszik, hogy Kankowszky a település néprajzi értékét, ezen belül a viseletet emelte ki, a településről fennmaradt fotói is ezt tükrözik,⁹⁶ ugyanakkor képet kaphatunk a túrák hangulatáról is. A beszámolóból kiolvasható, hogy a falura utazó, nem néprajzos fotóamatőrök néprajzi tevékenységként fogták fel a fotózást. A csömöri fotótúrákat vezető Ramhab Gyulához is közel álltak a népies témák, ezek fontosságáról és a falusiakkal való kapcsolatfelvételtől is többször írt a *Fotóművészeti Hírek* hasábjain.⁹⁷ A megfelelő falusi zsánerképek elkészítése, a falusiak fotózásának mikéntjéről szóló írások javasolják, hogy a fotósok a modellek számára mindig juttassanak vissza egypár felvételt,⁹⁸ hogy a legközelebb vagy újra érkező amatőrök és hivatásos fényképezők számára is alanyként szolgálhassanak.⁹⁹ Kunszt János a zsánerképek készítéséről szóló cikkében így ír a csömöri modellekről: „Vannak olyan falvak, ahol olyan modelleket találunk, amilyeneket az Isten csak jókedvében teremthetett (Csömör, Kerepes, Boldog, Buják stb.), mégpedig azért, mert ide vasárnaponként a boldog béke-években rajokban jártak a fényképezők, hogy semmi lámpalázat nem éreznek az objektív előtt, s még a legparányibb, járnai alig tudó tökmagocskák is olyan puhán és természetesen mozognak a gép előtt, mint megannyi Tolnay Klári vagy Páger Antal.”¹⁰⁰ A fenti pár példa alapján egyértelmű, hogy a korszakban a szervezett és a magánjellegű fotótúrák kedvelt helyszíne volt a település.

A Csömörön készült, viseletet és népiéletet dokumentáló fotók első sajtómegjelenése a források alapján 1926-ra tehető. A *Pesti Napló Képes Mellékletében Vasárnap Csömörön* címmel¹⁰¹ egy négy képből álló sorozat jelent meg az evangélikus templom mellett álló lányokról, asszonyokról. A fotóst nem jelölik, azonban a Néprajzi Múzeumban Kankowszky Ervintől található egy sorozat, mely a *Pesti Napló Képes Mellékletében* közölt képek párja,¹⁰² a sorozat egyik darabja a Néprajzi Múzeum fényképgyűjteményében MFI szerzőség alatt szerepel.¹⁰³ Feltételezhetően a megjelent sorozatot is ő készítette 1925-ben. 1931-ben a *Magyarság Képes Melléklete* Horváth Géza fotóiból válogatva egy kétoldalas képriportot közölt a csömöri úrnapi virágszönyegről és körmenetről.¹⁰⁴ A fenti két példával ellentétben az *Új Időkben* megjelent csömöri fotók esetében csupán kétszer szerepel a címben a település megjelölése. A többi fotó beazonosítását Szöllősy Kálmán Néprajzi Múzeumban, Vadas Ernő Néprajzi Múzeumban és a szentendrei Ferenczy Múze-

⁹⁶ A Néprajzi Múzeum fényképgyűjteménye 42 csömöri fotót őriz Kankowszky Ervintől.

⁹⁷ Ramhab 1935a, 1935b.

⁹⁸ A Csömöri Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat internetes képgalériájában néhány, az *Új Időkben* publikált, vagy más fotóstól származó sorozat darabjai megtalálhatók, így a képek visszajuttatása részben megtörtént (<http://www.csomoriszlovakok.eoldal.hu/fenykepek/> – utolsó letöltés: 2018. november 14.).

⁹⁹ Ramhab 1935a és 1935b; Kunszt 1936: 9; Csörgeő 1956: 48.

¹⁰⁰ Kunszt 1936: 8.

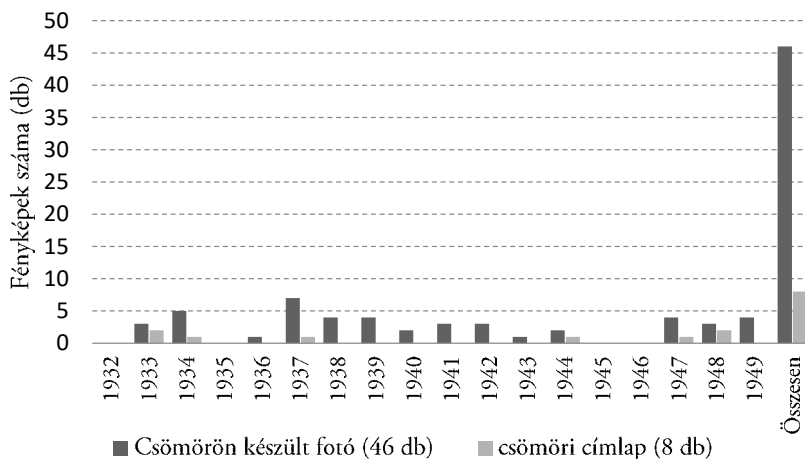
¹⁰¹ *Pesti Napló Képes Melléklete* 1926.

¹⁰² Néprajzi Múzeum F 56871 – F 56873 (a felvételek 1925-ben készülhettek).

¹⁰³ Néprajzi Múzeum F 157262.

¹⁰⁴ *Magyarság Képes Melléklete* 1931.

3. ábra.

A csömöri fotók évenkénti eloszlása az Új Időkben*

* 1932 és 1949 között négy darab feltételezhetően Csömörön és öt darab Csömörön, Nagytarcsán vagy Kerepestarcsán készült fotót is közöltek.

Forrás: *Új Idők*, 1932–1949

umban lévő fotóhagyaték, valamint a Magyar Fotográfiai Múzeum „magyaros” fotósai által készített anyagának és Dulovits Jenő publikációinak áttekintése tette lehetővé.¹⁰⁵ Ez utóbbi kapcsán a beazonosítást nehezítette, hogy Dulovits felvételeit a helyszín megjelölése nélkül tette közzé, illetve a nyomdai minőségben a viselet könnyen összekeverhető a nagytarcsai és kerepesi viselettel (3. ábra).

A helyszínre vonatkozó bizonytalanságokat is figyelembe véve az első, Csömörhöz köthető fotó 1933-ban jelent meg az *Új Idők*ben. Ezt követően 1935, 1945 (ekkor egy népies témát sem közölt a hetilap) és 1946 kivételével minden évben jelentek meg csömöri fotók, a kérdéseseket is beleszámítva 1934-ben hat, 1937-ben hét darab, a többi évben ennél kevesebb. Az első biztosan¹⁰⁶ a településhez köthető fotó 1933. április 9-i címlapon jelent meg, *Három a kislány* címmel, Vadas Ernőtől (6. kép). A következő csömöri fotó a július 2-i kiadás címlapján szerepelt, Dulovits Jenőtől, *Vasárnap* címen (7. kép; a templomi fotózásról bővebben: 82 lábjegyzet). A felvétel a csömöri evangélikus templomban készült, azonban a képet nem oldalhelyesen közölték. Az eseményen még leg-

¹⁰⁵ Dulovits 1942, 1954.

¹⁰⁶ Az *Új Idők* 1932. december 11-i számában jelent meg Vadas Ernő később világhíressé vált, díjnyertes libákat megőrkítő felvétele, mely Járai Rudolf visszaemlékezése alapján Csömörön készült (Bacsikai 2008), amit a felvétel környezete is megerősít. A fotózáson részt vevő Haller Frigyes a ráckevei Duna-partot jelöli meg egy 1935-ös rövid cikkében (Haller 1935) a kép készítési helyeként.

6. kép. *Három kislány.*¹⁰⁷
Csömör, 1932–1933, *Vadas Ernő felvétele*
(Néprajzi Múzeum, F 268616)

7. kép. *Vasárnap. Az Új Idők 1933. július 2-i címlapja, Csömör, 1932–1933,*
Dulovits Jenő felvétele

alább két fotót készített Dulovits, ezek közül az egyik az *Új Időkben*,¹⁰⁸ a másik *Művészi fényképezés* című könyvében jelent meg.¹⁰⁹ Az 1949-ben közölt fotók mind másodszori közlések, ez a lap utolsó számait jelenti, ekkorra már nem volt kapacitás és valószínűleg anyagi forrás sem új képek vásárlására (4. ábra).

Miből adódhat az olvasók többsége számára ismeretlen és a képek település-név nélküli közlése miatt ismerőssé sem váló Csömör nagyarányú szerepeltetése? Ennek oka lehet, hogy az 1944-es adatok alapján a fotószerkesztési munkákat ellátók közül Dulovits sokszor, Járai legalább egyszer járt a településen, a fotók többléttartalmat hordoztak számukra. Emellett a fennmaradt fotók alapján megállapítható, hogy Dulovits népies témájú fotóanyagának jelentős része Csömörön és a környező falvakban készült, így a válogatás során óhatatlanul előtérbe kerülhettek a település fotói. A Dulovitstól származó felvételein nem is a viselet megmutatása dominál, hanem az ellenfényvel, látószöggel kapcsolatos kísérleteinek bemutatása.

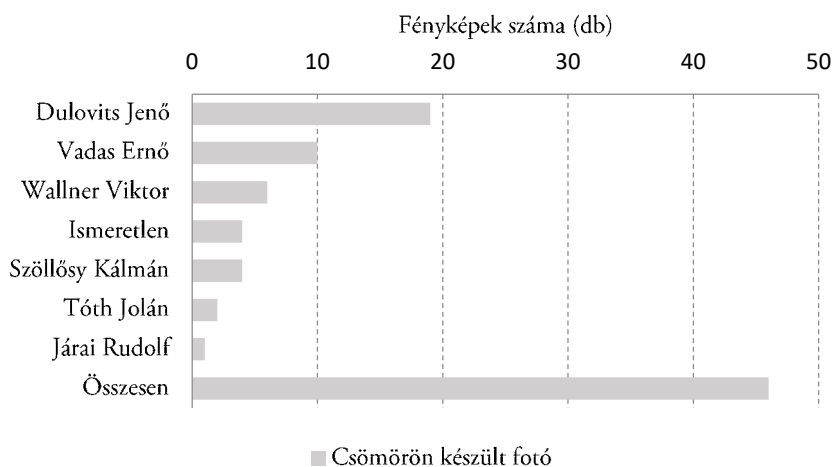
¹⁰⁷ *Három a kislány* címmel az *Új Idők* 1933. április 9-i címlapján szereplő fotó. A készítési időre vonatkozóan a múzeumi nyilvántartásban 1940-et jelölték meg, az *Új Időkben* való megjelenés pontosította a dátumot.

¹⁰⁸ *Úrvacsora* címen, 1940. november 3. 544.

¹⁰⁹ Dulovits 1942: 204.

4. ábra.

Az Új Időkben megjelent (1932–1949), Csömörön¹⁰⁷ készült felvételek (46 db) készítői és a hozzájuk rendelhető felvételek száma

Forrás: *Új Idők*, 1932–1949

A Csömörön készült felvételek közül összesen nyolc jelent meg címlapon, négy Vadas Ernőtől és három Dulovits Jenőtől (lásd a függelékben). Dulovits Jenő népies témájú felvételei kevéssé ismertek, mivel hagyatékának jelentős része nem elérhető, munkássága elsősorban saját könyveiben és máshol megjelent felvételek alapján kutatható. Felvételeinek egy része a Magyar Fotográfiai Múzeumban és Fejér Zoltán gyűjteményében található. Dulovits a fényképezésről szóló kiadványaiban¹¹⁰ számos, a hely megjelölésének hiánya miatt feltételezhetően Csömörön, Nagytarcsán és Kerepestarcsán készült fotót közölt, ezek többsége Csömörön készülhetett. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy az *Új Időkben* is nagy számban kötődnek hozzá a település ellenfényes, gyerekeket a mezőn megörökítő képei.¹¹¹ Dulovitshoz hasonlóan Vadas Ernő és Szöllősy Kálmán népies témájú fotóinak feldolgozása még várat magára. Mindkét esetben kiindulópontot jelenthet a Nép rajzi Múzeum fényképgyűjteménye, amely Szöllősy Kálmántól közel 5500, Vadas Ernőtől közel 1300 felvételt őriz. Szöllősy Kálmán a közgyűjteményekben és publikációkban hozzáférhető fotók alapján legalább 100 fotót készített a településen, ebből három jelent meg a hetilapban (egy kétszer). Vadas Ernőtől közel 120 csömöri felvétel került elő kutatásom során, ezek töredéke jelent meg az *Új Időkben*¹¹² (4. ábra).

¹¹⁰ Dulovits 1942, 1957.

¹¹¹ Dulovits fotói a *Magyarság Képes Mellékletében* is megjelentek, azonban néprajzi és csömöri felvételei nem köszönnek vissza a lap oldalairól.

¹¹² A hetilapban helyet kapó Csömörön fotográfólakon kívül Ajtay-Heim Jenő, Balogh Rudolf, Csörgeő Tibor, Denkstein Jenő, Kankowszky Ervin, Kunszt János, Ramhab Gyula, Reich Péter Cornel jóvoltából is maradtak fenn Csömörön készített felvételek az 1920-as és 1930-

Az 1936-ban Csörgeő Tibor és vele a településre érkező német fotográfusnő, Lala Aufsberg¹¹³ sorozataiból rekonstruálható az út, amit a HÉV-ről leszálló fotográfusok bejárhattak a településen. A kora reggel a Keleti pályaudvar mellől induló HÉV-ről leszállva az evangélikus templomot gyorsan elérték, innen a patakon átkelve a katolikus templom mellett elhaladtak (vagy betértek), a faluban sétálva fotómodelleket kerestek, a vállalkozó kedvűek elindultak a strand felé vagy a homokbányához. A fotósok csoportokban vagy egyénileg a déli órákig felvételeket készítettek, majd a túrák egy része – Járai¹¹⁴ és Kankowszky¹¹⁵ visszaemlékezései alapján – a kisvendéglőben vagy kocsmában végződött.

A Néprajzi Múzeumban¹¹⁶ és más gyűjteményekben,¹¹⁷ a korabeli kiadványokban megjelent fotók alapján elmondható, hogy az 1930-as években Csömörön megfordult fotóstársak témái, zsánerképei közé a sokszoknyás, színes szlovák női viselet és részben a falusi életképek megörökítése tartozott. A szlovák viselet részeként az ünnepi keményített szoknya (piglovanke) mellett a jellegzetes leány haj- és szalagviselet, az asszonyok által hordott csipkés csepjec (főkötő), a kékfestő kötény vagy a csömöri szabású blúz (csömörszka) rendre visszaköszönnék a Csömörön készült képeken (Gönyey Sándor, Kankowszky Ervin, Vadas Ernő, Szöllősy Kálmán, Járai Rudolf, Csörgeő Tibor). A kutatómunka során megismert, teljes fotóanyagban többen megörökítették a Csömöri-patak (Forrás-patak) ideiglenes gyaloghídján, mosáshoz használt pallóján vagy a Kistarcsai úton, az Ulicska patak hídján átkelő lányok csoportját (Vadas Ernő, Szöllősy Kálmán). Népszerű téma volt a falu határában vagy a Kálvárián pihenő, játszó, állatokat terelő lányok megörökítése (például Szöllősy Kálmán, Csörgeő Tibor, Dulovits Jenő). Többen házakhoz betérve, udvarokon is készítettek életképeket, viseletfotókat (Csörgeő Tibor, Gönyey Sándor, Szöllősy Kálmán, Vadas Ernő, Vajkai Aurél).

A csömöri fotókon (46) megjelenő témák a következők: 18 viselet, 4 templom és viselet (1 kétszer), 4 vásár és viselet (1 kétszer), 3 lakodalom (1 kétszer), 4 táj és viselet (1 kétszer), 3 gyerekek és liba (1 kétszer), 3 templom (1 kétszer), 2 kutya és kislány (1 kétszer), 1-1 építészet, kút, templom és lakodalom, szo-

as évekből. A Néprajzi Múzeumban őrzött képek segítségével a korszakban Csömörre járó és fotózó néprajzkutatókkal is kiegészíthető a névsor: Gönyey Sándor, Palotay Gertrúd, Vajkai Aurél.

¹¹³ Csörgeő és Aufsberg fotóiról bővebben: Bata 2018.

¹¹⁴ Bacskai 2008.

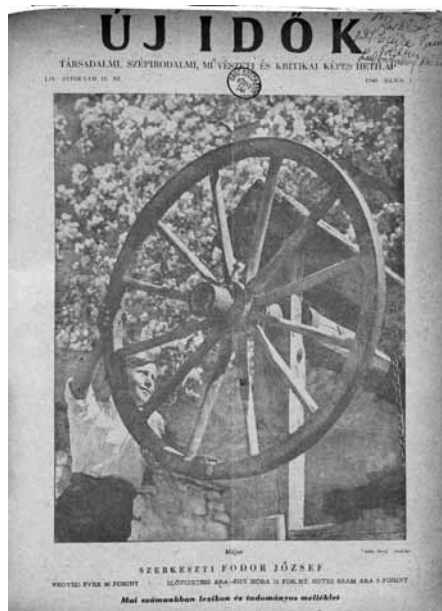
¹¹⁵ Kankowszky 1932.

¹¹⁶ A stílus képviselői közül Kankowszkytól (1925, 1928, 1931, 1935) 42 db, Szöllősy Kálmántól (1935 és 1943 közötti datálással) 104 db, Vadas Ernőtől (1936, 1939, 1940) 62 db Csömörön készült fénykép található a gyűjteményben.

¹¹⁷ A Fotográfiai Múzeum gyűjteményében több, általam eddig nem ismert vagy a gyűjteményben település megjelölése nélküli csömöri fotót találtam a következő szerzőktől: Balogh Rudolf, Csörgeő Tibor, Járai Rudolf, Kunszt János, Ramháb Gyula, Szöllősy Kálmán, Vadas Ernő. A szentendrei múzeumba 50-nél több csömöri Vadas Ernő fotó került. A Néprajzi Múzeum és a Szentendrén őrzött Vadas-anyag kiegészíti egymást, azonos sorozatok darabjai. Fejér Zoltán tulajdonában hét darab biztosan csömöri Dulovits-fotó található (ezek közül egyik sem jelent meg könyveiben).

babelső, iskola kép. A közlésre került felvételek többségén (Dulovits, Vadas és Szöllősy fotói révén) kislányok, gyerekek szerepelnek. A korábban összegzett, a kutatás során előkerült és korszakban készült fotók alapján népszerű csömöri témák közül a települést megmutató részek teljesen hiányoznak az *Új Idők* válogatásából, nagyobb szerepet kapnak a falu templomait (Wallner, Dulovits, Szöllősy fotói) és az istentiszteletet megörökítő fotók (Dulovits, Wallner¹¹⁸). A két templomnak meghatározott ülésrendje volt, ez jól megfigyelhető a képeken.¹¹⁹ Témától függetlenül a képeken az evangélikus és katolikus szlovák hétköznapi és ünnepi viseletet egyaránt dokumentálva, lányok, gyerekcsoportok szerepelnek, az idősebb korosztály kimarad a válogatásból.

A két, első címlap mellett még hét alkalommal jelent meg csömöri fotó a borítón (lásd 8. kép). Összességében Dulovitstól (evangélikus templom, határban játszó lányok) és Vadastól (három kislány, kút, vásári fakanalak és pincesor) 4-4 felvétel, illetve Szöllőssytől egy (katolikus templom) fotó. A csömöri fotók közül Tóth Jolán felvétele illeszkedik a *Falusi képeskönyv* sorozatba, *Csömöri kelengye* címmel (9. kép). 1937-ben *Falusi lakodalom* címmel egy három részből álló fotósorozat jelent meg, mely a helyszín és a fotográfus megjelölése nélkül az evangélikus templomban tartott esküvő eseményeit örökítette meg (10–11. kép). A csárdás képe 1949-ben is megjelent Gergely Márta *Lakodalom*¹²⁰ című elbeszélése illusztrációjaként, az írás egy Duna jobb partján lévő meg nem nevezett településen játszódik. Egy francia elbeszélés illusztrációjaként Vadas Ernő kislányt kutyával megörökítő fotója is megjelenik

8. kép. Május. Az *Új Idők* 1941. május 1-i címlapja. Csömör, 1939, Vadas Ernő felvétele

¹¹⁸ „Wallner Viktor: Evangélium. Az egyszerű falusi templomban imádkozó falusiak, az evangéliumot olvasó pap közvetlen ábrázolása mélyeséges áhítat érzését kelti a szemlélőben. Felvétel: Rolleiflex, Tessar f. 1: 3.8, megvilágítás 1 rop. 2x sárgaszűrő, Agfa Isochrom film, metol-hydrochinon hívó” (*Fotó* 1936).

¹¹⁹ Az evangélikus templom alaprajza és templomi rendje: az oltár előtt ülnek a nagylányok, bal oldalon elől a menyecskék, hátrébb az asszonyok, jobb oldalon elől a presbiterok, majd a férfiak, a karzaton a legények és gyerekek. K. Hajdu 1953: 151. A katolikus templom alaprajza és templomi rendje: az oltár körül a fiatalok, gyerekek, az oltár és a padok között a nagylányok, bal oldalon az asszonyok, jobb oldalon a férfiak, a padosorok között középen a menyecskék (fiatalasszonyok), a karzat alatt a kivetkőzötték, más falubéliek állnak. K. Hajdu 1953: 152.

¹²⁰ Gergely 1949.

13. kép. „Hévvél a szabadba” szlogenrel az utazást népszerűsítő számolócédula vasárnapi viseletbe öltözött lányokkal. Vadas Ernő felvétele, 1950 körül (Néprajzi Múzeum, Ny 10021)

Amennyiben az *Új Időkkel* kapcsolatba kerülő fotográfusok művészi fotóként adták át képeiket, az ők maguk által kitalált, hangulati elemekkel ellátott képcímekkel (mint a kiállítások esetében) – a képszerkesztők ebből dolgoztak. Az esztétikai szempontok, az adott évszakhoz való képi igazítás elsődlegessége, a fotográfiák vizuális üzenete és lehetséges, hogy a képszerkesztők kapcsolatai is meghatározóbbak voltak a válogatásnál, mint azok valóságos dokumentációs értéke. Ez talán magyarázatot adhat arra, hogy miért szerepeltek a legnagyobb számban a Csömörön készült felvételek az *Új Idők* hasábjain.

FORRÁSOK

- Új Idők. Szépirodalmi, művészeti és társadalmi Képes Hetilap.* 1925–1949.
Magyarság Képes Melléklete. 1931. június 14. 8–9.
Pesti Napló Képes Melléklete. 1926. március 14. 34.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Albertini Béla 2012a: A „magyaros” fényképezés sajtóaratának kezdetei 1. *Fotóművészet* (55.) 2. 105–111.

möri felvétel, HÉV-reklámként és képeslap formájában is megjelent (például Barasits kiadása, Budapest – Ungarn. *Csömör. Népviselet.* címmel).

- Albertini Béla 2012b: A „magyaros” fényképezés sajtóáradatának kezdetei 2. *Fotóművészet* (55.) 3. 132–141.
- Bacsikai Sándor 2008: Huszonöt éve a pályán – Beszélgetés Járai Rudolffal. *Fotóművészet* (51.) 3. 3–15. szám
- Baki Péter 2003: Kankowszky Ervin – a fotóművész. In. Uő: *Kankowszkyék*. Budapest, 9–17.
- Baki Péter 2011: *A fotográfia és a magyar sajtó kapcsolata 1945-ig*. (PhD-disszertáció.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Bata Tímea 2018: Lala Aufsberg csömöri fotóinak nyomában. Mafot. Apertura LVI: 2018. július–augusztus. http://www.mafot.hu/apertura_lala-aufsberg-csomori-fotoinak-nyomaban.html – utolsó letöltés: 2018. november 14.
- Csörgeő Tibor 1956: *A fényképezés gyakorlata*. (Fotósorozat 7.) Budapest.
- Dózsa Dezső 1936: Néprajzi fényképezésről. *Fotó* (1.) 1. 2–3.
- Erdős Tibor 1939: A banki fotókirándulás. *Fotóművészet* (1.) 7. 16.
- Gáspár Jenő 1944: Az *Új Idők* félévszázada. *Új Idők* Karácsony (55.) 23. 531–533.
- Gergely Márta 1949: Lakodalom. *Új Idők* 1949. június 4. 363–364.
- Gönyey Sándor 1932: A farsang hajdan és ma Csömörön. *Ethnographia*. (43.) 1. 28–29.
- Dulovits Jenő 1942: *Művészi fényképezés*. Budapest.
- Dulovits Jenő 1957: *Így fényképezek*. Budapest.
- Farkas Zsuzsa 2006: A magyaros stílus fényképek a nyomtatott sajtóban. *Fotóművészet* (48.) 3–4. 123–125.
- Fejér Zoltán 2003: *A fény szerelmese. Dulovits Jenő fotóművész, feltaláló munkássága*. Budapest.
- Fejős Zoltán 2005: *Boldogképek. Katalógus. Kiállítás a Néprajzi Múzeumban 2004. november 4 – 2005. május 22*. Budapest.
- Fejős Zoltán (szerk.) 2004: *Fotó és néprajzi muzeológia*. (Tabula könyvek 6.) Budapest.
- Fotó* 1936: Képeinkhez. *Fotó* (1.) 6–7. 62.
- Fotóművészet* 1938: *Tanulmányi fotótúra*. *Fotóművészet* (1.) 4. 20.
- Fotóművészeti Hírek* 1934a: MAOSz hírek. *Fotóművészeti Hírek* (14.) 3. 52.
- Fotóművészeti Hírek* 1934b: Fotókirándulás. *Fotóművészeti Hírek* (14.) 4. 66–67.
- Gazdag László – P. Müller Péter (szerk.) 2014: *Fenn és lenn. Tanulmányok Herczeg Ferenc születésének 150. évfordulójára*. Budapest.
- Haller Frigyes G. 1934: Zsánerképek. *Fotóművészeti Hírek* (14.) 7. 133–135; (14.) 8. 158–162.
- Haller Frigyes G. 1935: Hogyan születik egy világsiker? Egy kép keletkezésének kulisszatitkai. *Magyarország* 1935. május 26. 24.
- Haller Frigyes G. 1943: Magyar értékeink. Balogh Rudolf. *Fotóművészet* (6.) 4. 3–6.
- Harsányi Gréte 1946: Felfedező úton magyar tájakon. Somogyországban. *Új Idők* 1946. október 26. (52.) 38. 650–652.
- Harsányi Gréte 1947: Felfedező úton magyar tájakon. Palóccországban. *Új Idők* 1947. április 19. (53.) 16. 373–375.
- Herczeg Ferenc 1894: Az olvasóhoz. *Új Idők* 1894. december 16. (1.) 1. 1.
- Horváth Lajos 2000: *Csömör története*. Csömör.
- K. Hajdu Anna 1953: *A csömöri női viseletek és lakodalom*. Kézirat. Néprajzi Múzeum Etnológia Archivum, EA 9260/1–2.

- Kádár Judit 2018: *Az Új Idők az első világháború alatt (1914–1918) – Képes történelmi-kulturális olvasókönyv*. Budapest.
- Kankowszky Ervin 1928: A magyaros tárgyú fényképezésről. *Fotóművészeti Hírek* (8.) 4. 1–3.
- Kankowszky Ervin 1932: A csömöri expedíció. *Fotóművészeti Hírek*. (12.) 7. 136–138.
- Kankowszky Ervin 1944: Értékeink. Kerny István. *Fotóművészet* (7.) 1. 7–8.
- Kapros Márta 2004: Néprajzi fényképezés Nógrád megyében – múzeumtörténeti közéletéből. In: Fejős Zoltán (szerk.): *Fotó és néprajzi muzeológia*. (Tabula könyvek 6.) Budapest, 135–147.
- Kerny István 1943: Értékeink. Kankowszky Ervin. *Fotóművészet* (6.) 8. 3–5.
- Kincses Károly 2001: *Mítosz vagy siker? A magyaros stílus*. Kecskemét.
- Kincses Károly – Kolta Magdolna 1998: *Minden magyar fotóriporterek atyja: Balogh Rudolf*. (A magyar fotográfia történetéből 13.) Kecskemét.
- Komlós Jenő 1927: Csömör, a fürdőközség. *Budapesti Hírlap* 1927. augusztus 3. 47. 174. 7.
- Kunszt János 1936: Falusi zsánerképek. *Fotóművészet* 1. 7–15.
- Mátyás Ferenc 1939: Bugacon. *Új Idők* 1939. április 16. (45.) 16. 593–594.
- Pálfy Csaba 1970: A Gyöngyösbokréta története. In: Dienes Gedeon – Maác László (szerk.): *Táncudományi tanulmányok 1969–1970*. Budapest, 115–161.
- Paulini Béla (szerk.) 1973: *Gyöngyösbokréta*. Budapest
- Ramháb Gyula 1935a: Az ethnográfiai felvételekről. *Fotóművészeti Hírek* 15. 1. 13–14.
- Ramháb Gyula 1935b: Ismerjük meg a magyar vidéket. *Fotóművészeti Hírek* 15. 8. 206–208.
- Sipos Tamás 2018: Csömör, a fürdőközség. *Csömöri Hirmondó* (26.) 9. 8.
- Sontag, Susan 2007: *A fényképezésről*. Budapest.
- Stemlerné Balog Ilona 2009: A fotográfia a két világháború között. In: Uő: *Történelem és fotográfia*. Budapest, 133–169.
- Szarka Klára 2011: Változó korszellem – változatlan perfekcionizmus. In: Szarka Klára – Keleti Éva (szerk.) *Vadas Ernő*. Budapest, 19–58.

FÜGGELÉK

1. Az *Új Idők*ben megjelent, Csömörön készült fotók jegyzéke

1932

december 11. 733. Vadas Ernő: A fényképezés mesterei. Hazafelé

1933

április 9. címlap Vadas Ernő: Három a kislány

július 2. címlap Dulovits Jenő: Vasárnap

augusztus 20. 34. 261. Dulovits Jenő: Vadvirág

1934

március 4. 835. Dulovits Jenő: Vadvirág

április 22. 571. Vadas Ernő: Jancsi és Juliska

- május 6. 647. Vadas Ernő: Tavasz. Vasárnap délelőtt Csömörön
május 27. 753. Vadas Ernő: Bodri az izgalom tetőfokán
június 3. 23. címlap: Dulovits Jenő: Körbe-karikába
július 15. 91. Vadas Ernő: Kukucs (Csömör/Nagytarcsa/Kerepestarcsa)
- 1936
Pünkösöd 836. Wallner Viktor: Förgeteg
- 1937
június 20. 920. Ismeretlen fényképész: Falusi lakodalom. Útban a templom felé
június 20. 920. Ismeretlen fényképész: Falusi lakodalom. Holtomiglan holtodiglan
június 20. 921. Ismeretlen fényképész: Falusi lakodalom. Csárdás
június 27. 961. Szöllősy Kálmán: Kisbárány
augusztus 15. 221. Dulovits Jenő: Ünnepi bokréta
augusztus 22. címlap Dulovits Jenő: (cím nélkül)
augusztus 22. 257. Dulovits Jenő: Hopp
- 1938
július 17. 83. Vadas Ernő: Falusi fagyalt
július 17. 101. Dulovits Jenő: Felhők
augusztus 7. 207. Ismeretlen fényképész: Holtomiglan holtodiglan
szeptember 4. 340. Dulovits Jenő: Babák egymás között
október 23. címlap Dulovits Jenő: Őszi délután
- 1939
április 23. 635. Tóth Jolán: Az első virágok
május 21. 779. Szöllősy Kálmán: Gödölye
július 16. 89. Dulovits Jenő: A szakadék
augusztus 6. 195. Dulovits Jenő: A kis libapásztor
- 1940
március 3. 383. Dulovits Jenő: Kis páva
július 21. 83. Dulovits Jenő: Az ablak (Csömör/Nagytarcsa/Kerepestarcsa)
november 3. 544. Dulovits Jenő: Úrvacsora
- 1941
február 16. 201. Dulovits Jenő: Találkozás (Csömör/Nagytarcsa/Kerepestarcsa)
március 23. 341. Dulovits Jenő: Libapásztorlányka
június 13. 39. Járai Rudolf: Nyár a falun
október 19. 485. Tóth Jolán: Falusi képeskönyv. Csömöri keletgye
- 1942
július 11. 49. Dulovits Jenő: A bucsú. Melyiket válasszam?
július 11. 50. Dulovits Jenő: A bucsú. Játékszaktörők
szeptember 26. 371. Vadas Ernő: Főzőkanál-vásár
november 7. 560. Vadas Ernő: A fényképezés mesterei. Száz liba egy sorba
- 1943
június 5. 679. Dulovits Jenő: A fényképezés mesterei. Harmonikaszó
- 1944
április 22. címlap Szöllősy Kálmán: Virágzó fák
július 22. 75. Járai Rudolf: Eltörött a méces
augusztus 5. címlap Dulovits Jenő: Hazafelé (Csömör/Nagytarcsa)

augusztus 12. 150. Dulovits Jenő: Fényesedik édesapa csizmája
november 25. 459. Dulovits Jenő: Kis huncut (Csömör/Nagytarcsa)

1947

április 12. 347. Dulovits Jenő: Fiatalság
május 17. címlap Vadas Ernő: Pajtások
október 11. 344. Wallner Viktor: Az első leckék
november 15. 471. Wallner Viktor: Falusi templomban

1948

április 17. 269. Wallner Viktor: Falusi templomban
május 1. címlap Vadas Ernő: Május
október 23. címlap Vadas Ernő: Melyiket válasszam? – másodszori közlés

1949

húsvét 55. 245. Szöllősy Kálmán: Gödölye – másodszori közlés
május 14. 308. Vadas Ernő: Jacqueline és Miraut – másodszori közlés
június 4. 363. Ismeretlen szerző: Lakodalom – másodszori közlés